

Issue 2

Volume

20

December 2024

วารสาร ไทยศึกษา

Journal of Thai Studies
ปีที่ 20 ฉบับที่ 2 ธันวาคม 2567

Institute of Thai Studies, Chulalongkorn University

Multidimensional Meanings and Ritual Practice of Phra That Nakhon Through the Literary Realm of Legends and Chronicle of Phra That Nakhon Si Thammarat¹

Submitted date:
27 December 2023

Revised date:
15 February 2024

Accepted date:
7 May 2024

Vanpra Seubsakulajinda²
♦ Pornphan Khemakhunasai³
Pornthai Sirisatidkit⁴

Abstract

Background and objective (s) : Most of the studies of Phra That Nakhon (Phra That Nakhon Si Thammarat Relics Pagoda) present that the pagoda symbolizes the Buddhist and political centrality of the Thai peninsula in the traditional period, as well as that Phra That Nakhon itself represents the provincial identity of Nakhon Si Thammarat. These suggestions lead to the researcher's observation that the pagoda's religious and political meanings, along with the sense of identity representation, have possibly been created through literature that mentions the establishment of Phra That Nakhon – the narratives that have been widely reproduced later because many versions significantly differ in details. The research for this article, thus, aimed to analyse the construction of multidimensional meanings towards Phra That Nakhon, as well examine the dynamism and diverse interpretations, through the legends of Phra That Nakhon and the chronicle of Nakhon Si Thammarat.

Methodology: As documentary research, 13 versions of ancient documents that mention the establishment of Phra That Nakhon were selected and critically analysed using a conceptual framework of construction practices, dynamism and the contestation of meanings.

¹ This article is a part of the thesis entitled "The Discourse of Royal Pagoda's Establishment: A Literary Arena of Nakhon Si Thammarat's Legend and Chronicle", this project is funded by the National Research Council of Thailand (NRCT)

² Ph.D student, Major Subject of Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University Lecturer, Faculty of Faculty of Multidisciplinary Sciences and Entrepreneurship, Thaksin University, email: s.vanpra@gmail.com

³ Associate Professor, Dr. Major Subject of Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

⁴ Assistant Professor, Dr. Major Subject of Cultural Studies, Faculty of Humanities and Social Sciences, Thaksin University

Main result: Phra That Nakhon was initially established by provincial rulers as a political centre, so the related literature emphasized the sense of their political power towards the establishment of the principal state and its dominated towns, the administration of both territorial areas and citizens, and power relations. Later, Phra That Nakhon was regarded by regional Buddhists as a religious centre, and thus the Buddhist narratives emphasizing the people's faith were created. Therefore in the early period, the establishment of Phra That Nakhon was utilized by the rulers to construct their political power through the pagoda's spirit-worshipping ceremony and the reproduction of the chronicle to be kept in the principal state building. Afterwards, Buddhists with great faith tried to reinterpret the meaning of the pagoda – to identify Phra That Nakhon as a religious centre through the reproduction of oral literature named Phra Nipphat Sot (The time of the death of the Buddha (Parinivarna)), along with the creation of a related ritual practice called Suat Dan (the rhythmical recitation of Phra Nipphat Sot along the galleries of Phra That Nakhon). This interpretation has become widespread amongst Buddhists since the 20th CE.

Relevance to Thai Studies: This descriptive research that critically analyses local literature, the legends and chronicle of Nakhon Si Thammarat is beneficial to a comparative study of local Thai literature.

Conclusion: This study indicates that each version of literature related to the establishment of Phra That Nakhon differs from others in certain details such that multidimensional meanings of the pagoda have been significantly constructed and brought about the contestation of meanings depending on a particular group's interpretation.

Keywords: representation's practice; legends and chronicles of Nakhon Si Thammarat; Phra That construction; Nakhon Si Thammarat; literary arena

ปฏิบัติการทางความหมายของการทำพระธาตุ ในสังเวียนวรรณกรรมว่าด้วยตำนาน และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช⁵

Submitted date:
27 December 2023

Revised date:
15 February 2024

Accepted date:
7 May 2024

วันพระ สืบสกุลจินดา⁶
พรพันธุ์ เขมคุณาศัย⁷
พรไทย ศิริสาธิตกิจ⁸

บทคัดย่อ

ภูมิหลังและวัตถุประสงค์: การศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุนครส่วนใหญ่ มักกล่าวอย่างรวบรัดว่าเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและทางการปกครองของคาบสมุทรไทยในสมัยรัฐยุคจารีต กับทั้งมีน้ำเสียงโน้มเอียงไปในทางยอมรับว่า พระธาตุนครเป็นภาพแทนของเมืองนครศรีธรรมราช นำมาซึ่งข้อสังเกตของผู้วิจัยว่า ความหมายทั้งสองและภาพแทนดังกล่าว ในทางหนึ่งอาจถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านเนื้อหาในวรรณกรรมฉบับที่มีกล่าวถึงการสร้างพระธาตุนคร ก่อนจะผลิตซ้ำแพร่หลาย ด้วยว่ามีหลายฉบับและแตกต่างกันในรายละเอียดอย่างมีนัยสำคัญ บทความนี้จึงมุ่งเน้นวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ปฏิบัติการทางความหมายของการทำพระธาตุในประเด็นการประกอบสร้าง พลวัต และการช่วงชิงความหมายที่เกิดขึ้นในสังเวียนวรรณกรรมว่าด้วยตำนานและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

ระเบียบวิธีวิจัย: วิธีการศึกษาเป็นการวิจัยเอกสาร รวบรวมวรรณกรรมจากเอกสารโบราณโดยเลือกข้อมูลเฉพาะฉบับที่กล่าวถึงการทำพระธาตุ รวมจำนวน 13 ฉบับ เพื่อวิเคราะห์เชิงวิพากษ์และสังเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดการประกอบสร้าง พลวัต และการช่วงชิงความหมายเป็นเครื่องมือ

⁵ บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิตเรื่อง “วาทกรรมทำพระธาตุ: สังเวียนวรรณกรรมว่าด้วยตำนานและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช” โดยมีรองศาสตราจารย์ ดร. พรพันธุ์ เขมคุณาศัย เป็นประธานที่ปรึกษา และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. พรไทย ศิริสาธิตกิจ เป็นที่ปรึกษา ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

⁶ นิสิตหลักสูตรศิลปศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ อาจารย์, คณะสหวิทยาการและการประกอบการ มหาวิทยาลัยทักษิณ

⁷ รองศาสตราจารย์, ดร. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

⁸ ผู้ช่วยศาสตราจารย์, ดร. หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวัฒนธรรมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ

ผลการวิจัย: ความหมายของการทำพระธาตุนัยแรกคือการสร้างศูนย์อำนาจทางการเมือง ปกครอง ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้ปกครองด้วยการขบขันเนื้อหาให้มีสาระสำคัญเกี่ยวกับผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครอง การสถาปนาเมือง การสถาปนาเมืองบริวาร การปกครองพื้นที่ ผู้คน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ความหมายนัยที่สองคือการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา เป็นความหมายของกลุ่มศรัทธาชน ประกอบสร้างขึ้นผ่านเนื้อหาที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและความศรัทธาของผู้คน โดยที่ความหมายในยุคแรกผู้ปกครองใช้การทำพระธาตุเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจ ดำเนินการผ่านกระบวนการสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ และการคัดลอกต้นสมุดพงศาวดารไว้สำหรับศาลากลางเมือง ต่อมาศรัทธาชนได้ช่วงชิงความหมายว่าเป็นการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ด้วยการผลิตซ้ำวรรณกรรมชื่อพระนิพนธ์ไตร่ ถวายทอดในรูปแบบมุขปาฐะและพิธีกรรม เรียกว่า การสวดตำนาน ทำให้ความหมายนี้แพร่หลายในหมู่ศรัทธาชนตั้งแต่วัยปลายครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 จนถึงปัจจุบัน

ความเกี่ยวข้องกับไทยศึกษา: บทความนี้วิเคราะห์เชิงวิพากษ์ต่อตำนานและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ซึ่งมีสถานะเป็นวรรณกรรมท้องถิ่นไทย เป็นประโยชน์ในการศึกษาเชิงเปรียบเทียบลักษณะเฉพาะถิ่นที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นไทยภูมิภาคต่าง ๆ

บทสรุป: จากผลการวิจัยที่ทำให้เห็นข้อมูลที่แตกต่างหลากหลายของวรรณกรรมทำพระธาตุในแต่ละฉบับ ประกอบกับการที่ความหมายถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างมีนัยสำคัญและนำไปสู่เงื่อนไขในการช่วงชิงความหมายของกลุ่มคนแต่ละกลุ่ม

คำสำคัญ: ปฏิบัติการทางความหมาย; ตำนานและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช; การทำพระธาตุ; นครศรีธรรมราช; สังเวชนิเวศน์

♦ บทนำ ♦

องค์พระบรมธาตุเจดีย์ เป็นปูชนียสถานสำคัญประจำถิ่นที่มีบทบาทเลื่อนไหลไปตามบริบทโลกมาต่อเนื่องยาวนาน พัฒนาการของพื้นที่แต่ละยุค แสดงให้เห็นความพยายามของผู้คนในการจัดวางตำแหน่งแห่งที่ให้กับวัดหรือส่วนหนึ่งส่วนใดของวัดบนปฏิบัติการทางสังคมอย่างมีนัยสำคัญ จึงได้รับความสนใจจากนักวิชาการหลากหลายศาสตร์ใช้เป็นพื้นที่ศึกษา ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ศิลปะ วัฒนธรรม ไม่เว้นแม้แต่ในด้านวิทยาศาสตร์ การศึกษาที่ผ่านมามีส่วนใหญ่นำไปเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ ได้แก่ การสำรวจตรวจสอบ ค้นคว้าและวิจัยโบราณสถาน โบราณวัตถุ และกลุ่มหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษรต่าง ๆ ในขณะเดียวกันพบว่า เมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานกลุ่มแรก หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่ได้รับการศึกษาและเผยแพร่อยู่ในปัจจุบันมีค่อนข้างน้อยกว่ามาก ทั้งที่เป็นเอกสารทางประวัติศาสตร์ทรงคุณค่าและควรยิ่งที่จะอนุรักษ์ (Mitsuriya, 2009) การศึกษาและเผยแพร่โดยมาก เป็นลักษณะการเรียบเรียงใหม่ในเค้าเดิมคัดลอกต้นฉบับออกตีพิมพ์โดยตรง หรือมุ่งไปที่มิติของการตีความและวิเคราะห์ภาพสะท้อนทางสังคมและวัฒนธรรมจากตัวบท

พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (Jiajanpong, 2018) ได้ตั้งข้อสังเกตบางประการเกี่ยวกับการศึกษาหลักฐานลายลักษณ์อักษรและไม่เป็นลายลักษณ์อักษรไว้อย่างน่าสนใจว่า มีการกลับกันระหว่างหลักฐานทั้งสองกล่าวคือ ในเรื่องเดียวกัน หลักฐานประเภทหนึ่งให้รายละเอียดแต่อีกประเภทกลับปิดบังอำพราง จะเห็นว่าการมีการศึกษาหลักฐานลายลักษณ์อักษรด้วยแนวคิดและระเบียบวิธีที่เป็นประโยชน์ต่อการคลี่คลายการปิดบังอำพรางแล้ว หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่มีผู้ศึกษาอยู่ช้าน้อยก็จะสามารถใช้เป็นข้อมูลสนับสนุนหรือไม่ก็หักล้างกับหลักฐานไม่เป็นลายลักษณ์อักษรที่มีผู้ศึกษาอยู่แล้วอย่างมากมายได้

หลักฐานลายลักษณ์อักษรที่อธิบายเรื่องราวเกี่ยวกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ที่ได้รับการอ้างอิงถึง คัดลอกและพิมพ์ซ้ำอย่างต่อเนื่อง ได้แก่ “วรรณกรรมทำพระธาตุ” หมายถึง วรรณกรรมที่แสดงโครงเรื่องว่าด้วยการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์เมืองนครศรีธรรมราช ประกอบด้วย ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับงานปลงศพนางเทพนิรินทร์ พ.ศ. 2471 ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับงานประชุมเพลิงศพนางสาวพร้อม ณ นคร พ.ศ. 2481 และพระนิพนธ์โสทร ฉบับขุนยี่วัฒนธรรมภาคใต้ สำนวน 1-4

วรรณกรรมทำพระธาตุ เป็นกระชู้สำคัญที่ทำให้เกิดข้อถกเถียงทั้งระดับวิชาการและท้องถิ่นหลายประเด็น บ้างก็ตีความจากฉบับเดียวกัน บ้างก็ยกความจากฉบับอื่นขึ้นโต้แย้ง เช่น ประเด็นเกี่ยวกับอายุขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ที่วัดมหาธาตุ นุ่นสุข (Nunsuk, 2016) เสนอว่า ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช นั้นสะท้อนความเชื่อของคนในท้องถิ่นว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์ถูกสร้างขึ้นบนสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์สืบเนื่องยาวนานมาแต่ครั้งพุทธกาล ในขณะที่พิเศษ เจียจันทร์พงษ์ (Jiajanpong, 2017) ให้ข้อสังเกตว่าเรื่องไม่ได้เริ่มขึ้นในสมัยที่พระพุทธรูปยังทรงพระชนมายุอยู่ แต่เกิดขึ้นหลังจากเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว เมื่อเป็นอย่างนั้นจึงทำให้ต่างจากตำนานพระเจ้าเลียบโลกของล้านนา เป็นที่มาให้ตำนานสร้างพระอรหันต์พรหมเทพขึ้นเพื่อทำนายที่ตั้งองค์พระบรมธาตุเจดีย์แทนพุทธทำนายอย่างในตำนานพระเจ้าเลียบโลก ส่วนบรรณกร สุริรัตนมูลนิธิ และ หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ ได้จัดทำสำเนาพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36 ข เพื่อการอนุรักษ์และศึกษาพัฒนาขึ้น ในปี พ.ศ. 2559 เอกสารฉบับนี้สร้างแรงกระเพื่อมในวงวิชาการต่อประเด็นอายุขององค์พระบรมธาตุเจดีย์อย่างมาก เนื่องจากปี พ.ศ. ที่ระบุว่าสร้างเมื่อ 1535 นั้น ต่างจากฉบับอื่น และต่อมาใน พ.ศ. 2561 สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดนครศรีธรรมราช ได้จัดพิมพ์คำอ่านพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) ซึ่งระบุมหาศักราชของการ “ทำพระมหาธาตุลงรักปิดทองสำเร็จแล้ว” ไว้ที่ 1196 (พ.ศ.1817) เป็นหนังสือชุดประกอบภาคผนวกเอกสารฉบับสมบูรณ์เพื่อการนำเสนอวัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหารขึ้นบัญชีเป็นมรดกโลก เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับพระธาตุนครที่ผ่านมา ผู้ศึกษาส่วนใหญ่มักกล่าวอย่างรวบรัดถึงพระธาตุนครว่าเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นศูนย์กลางทางพุทธศาสนาและทางการปกครองของคาบสมุทรไทยในสมัยรัฐยุคจารีต กับทั้งมีน้ำเสียงโน้มเอียงไปในทางยอมรับว่า พระธาตุนครเป็นภาพแทนของเมืองนครศรีธรรมราช นำมาซึ่งข้อสังเกตของผู้วิจัยว่า ความหมายทั้งสองและภาพแทนดังกล่าว ในทางหนึ่งอาจถูกประกอบสร้างขึ้นผ่านเนื้อหาในวรรณกรรมฉบับที่มีกล่าวถึงการสร้างพระธาตุนครหรือการทำพระธาตุ ก่อนจะผลิตซ้ำรับรู้และทรงจำแพร่หลาย ด้วยว่ามีหลายฉบับและแตกต่างกันในรายละเอียดอย่างมีนัยสำคัญ ดังนั้น เมื่อนำเนื้อหาของแต่ละฉบับมาวิเคราะห์ร่วมกันจึงอาจคลี่มองการประกอบสร้าง พลวัต และการช่วงชิงความหมาย ซึ่งจะฉายสถานภาพความเป็นสังเวชนียสถานได้ว่าแต่ละฉบับประกอบสร้างความหมายขึ้นมาได้อย่างไรบนเงื่อนไขใด โดยคนกลุ่มใด และแตกต่างกันอย่างไร กับทั้งกระบวนการของการช่วงชิงความหมายของการทำพระธาตุบนสังเวชนียสถานของนครแต่ละกลุ่มเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์การศึกษา

เพื่อวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ปฏิบัติการในการประกอบสร้าง พลวัตและการช่วงชิงความหมายของการทำพระธาตุในสังเวียนวรรณกรรมว่าด้วยตำนานและพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

ผลการวิจัย

“ทำพระธาตุ” เป็นกลุ่มคำที่ผู้วิจัยสังเกตการใช้จากตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพระนิพนธ์นิพนธ์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวันที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 ใช้คำนี้เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์ที่พญาศรีธรรมมาไตรกราชรับสั่งให้ ผนวกรวยพงษ์เดินทางไปเมืองหงสาวดี เพื่อนิมนต์มหาปเรียนทศศรี และมหาเถรสังฆานูเทพเดินทางมาช่วยสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังความว่า “...แลพระญาก็ให้แต่งสำเภาให้ผนวกรวยพงษ์นิมนต์พระสงฆ์ ผนวกรวยพงษ์ก็ลงสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์มา 2 พระองค์ องค์หนึ่งชื่อมหาปเรียนทศศรี องค์หนึ่งชื่อมหาเถรสังฆานูเทพ ฝ่ายนักเรียนทั้งสองพระองค์มาทำพระธาตุลงปูนเสร็จแล้ว พระญาก็ให้แต่งสำเภาไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระมหาธาตุ...” (The Fine Arts Department, 2017)

ส่วนพระนิพนธ์นิพนธ์ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวันที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) ปรากฏการใช้คำว่า “ทำพระธาตุ” ไว้ฉบับละ 2 ตำแหน่ง ได้แก่

ตำแหน่งที่ 1 เมื่อกล่าวถึงเหตุการณ์พระเจ้ากรุงลังกามีพระบรมราชโองการให้นายพลิตี พลิกย์ สองเศรษฐีลงสำเภาพร้อมบรรทุกเอาเงิน ทอง และบรรดาสิ่งของไปช่วยพญาศรีธรรมมาไตรกราชทำพระธาตุ

ตำแหน่งที่ 2 เมื่อกล่าวถึงพระเจ้าศรีวิชัย พระราชาแห่งเมืองหงสาวดี แต่งพระราชสาส์นไปถึงพญาศรีธรรมโศกราช ทรงเกริ่นนำด้วยการนับพระราชวงศ์อันสืบเนื่องต่อมา โดยพระเจ้าศรีวิชัยมีศักดิ์เป็นสมเด็จพระเชษฐา พญาศรีธรรมโศกราชเป็นสมเด็จพระอนุชา พระเจ้าศรีวิชัยทรงพระราชศรัทธาถวายยอดทองแดงแก่พญาศรีธรรมโศกราชสำหรับสวมยอดพระบรมธาตุเจดีย์ ในขณะที่บรรพทุกยอดทองแดงลงเรือสำเภาล่องไปถึงยังปากน้ำปากพญา ได้เห็นว่องค์พระบรมธาตุเจดีย์สร้างเสร็จแล้ว พระเจ้าศรีวิชัยจึงทรงโปรดฯ ให้นำยอดทองแดงนั้นไปสร้างเป็นพระเจดีย์แทนไว้ที่เมืองของพระองค์ ส่วนที่เมืองนครศรีธรรมราช ได้มีพระราชศรัทธาสั่งสร้างพระวิหารหลวง

การพิจารณาคำว่า “ทำพระธาตุ” โดยเฉพาะที่ปรากฏในพระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) นอกจากจะแสดงให้เห็นความถี่ในการใช้คำที่ปรากฏไว้ฉบับละ 2 ตำแหน่งแล้ว ยังสังเกตได้ว่า เนื้อความ อันที่จริง คำว่า “ทำพระธาตุ” ไปปรากฏอยู่ รวมถึงถ้อยคำสำนวนคล้ายคลึงกัน ทำให้ทราบว่าพระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) ได้รับอิทธิพลหรือมีที่มาจากต้นฉบับเดียวกัน ดังนั้นต่อไป เมื่อกล่าวถึงพระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนใดส่วนหนึ่ง ผู้วิจัยจะหมายถึง พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ทุกฉบับ ทั้งส่วนที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

ในที่นี้ “ทำพระธาตุ” หมายถึง การสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยที่ “ทำ” หมายถึง การสร้าง ส่วน “พระธาตุ” หมายถึง องค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช

อนึ่งนอกจากคำว่า “ทำพระธาตุ” ที่หมายถึงการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชแล้ว วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับอื่น ๆ ยังปรากฏการใช้คำที่มีคำอธิบายเดียวกันนี้อีกหลายคำ เช่น ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 ใช้ว่า “ก่อพระมหาธาตุ” และ “ทำพระมหาธาตุ” (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช

เลขที่ 1 ใช้ว่า “สร้างพระเจดีย์ฐาน” (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/ฆ ใช้ว่า “ทำพระเจดีย์” (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ ใช้ว่า “ก่อพระเจดีย์”, “ตั้งมณฑกเจดีย์”, “ก่อพระมหาธาตุ” และ “ทำพระมหาธาตุ” (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “ทำพระธาตุ” ด้วยเหตุผล 3 ประการ ได้แก่

ประการแรก พิจารณาโดยทั่วไปแล้วคำว่า “ทำพระธาตุ” เป็นคำที่ใช้ตามบริบทของภาษาไทยถิ่นใต้ คือ สัน และกระซบ โดยคำว่า “พระธาตุ” ยังคงเป็นชื่อเรียกโดยทั่วไปอย่างล้าลองขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราชจนถึงปัจจุบัน

ประการที่สอง คำว่า “ทำ” ครอบคลุมไปถึงการสร้างศาสนสถานบริวารไว้แวดล้อมองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังที่วรรณกรรมทำพระธาตุกล่าวถึงไว้ เช่น พระวิหารหลวง พระวิหารพระระเบียงคด พระวิหารพระธรรมศาลา เป็นต้น ทั้งยังครอบคลุมไปถึงการซ่อมแปลงพระมาลิกเจดีย์ ที่กล่าวไว้ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช กล่าวได้ว่า “ทำพระธาตุ” คือ การสร้างและซ่อมองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช รวมถึงการสร้างและซ่อมศาสนสถานบริวารโดยรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช อีกด้วย

ประการที่สาม คำว่า “ทำพระธาตุ” นอกจากจะมีความหมายโดยตรงดังได้อธิบายไว้ในเหตุผลของการเลือกใช้ สองประการข้างต้นแล้ว “ทำพระธาตุ” ยังมีความหมายโดยนัยหรือความหมายเหนือตัวบทในลักษณะว่า พระธาตุถูกทำ ทำในที่นี้คือการผลิตสร้าง ความหมายให้กับพระธาตุ ซึ่งผู้วิจัยสนใจว่า ความหมายนั้นถูกผลิตสร้างขึ้นมาได้อย่างไร บนเงื่อนไขใด โดยคนกลุ่มใดบ้าง และแตกต่างกันอย่างไร ดังจะได้พรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยต่อไป

การประกอบสร้างความหมายของการทำพระธาตุ

วรรณกรรมทำพระธาตุ มีทั้งวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วและร้อยกรอง วรรณกรรมร้อยแก้วมีทั้งสิ้น 9 ฉบับ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74, 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74 and 77)) และฉบับงานปลงศพนางเทพนรินทร์ (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 (National Library of

Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) และฉบับงานประชุมเพลิงศพนางสาวพร้อม ณ นคร พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 2, 36/ข และ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2, 36/F and 36/H)) วรรณกรรมร้อยกรองมีทั้งสิ้น 4 ฉบับได้แก่ พระนิพนธ์ไตร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วน 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) ในจำนวน 13 ฉบับที่ใช้ศึกษามีการบัญญัติชื่อเรียกเป็น 4 ชื่อ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช และพระนิพนธ์ไตร แต่ละชื่อประกอบด้วยวรรณกรรมจำนวนต่าง ๆ หลายจำนวน ชื่อและลักษณะของเนื้อหาในที่นี้ จึงทำหน้าที่จัดกลุ่มไปโดยปริยาย ได้แก่

กลุ่มตำนาน ประกอบด้วย วรรณกรรมทำพระธาตุ 3 ฉบับ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับงานปลงศพนางเทพนรินทร์ พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) และตำนานเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับงานประชุมเพลิงศพนางสาวพร้อม ณ นคร พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017)

กลุ่มพงศาวดาร ประกอบด้วยวรรณกรรมทำพระธาตุ 4 ฉบับ ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F))

กลุ่มพระนิพนธ์ไตร ประกอบด้วยวรรณกรรมทำพระธาตุ 4 ฉบับ ได้แก่ พระนิพนธ์ไตร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วน 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

ผู้วิจัยวิเคราะห์สาระสำคัญของวรรณกรรมทำพระธาตุ จากวรรณกรรมทำพระธาตุ 13 ฉบับแล้วพบว่า ความหมายที่แสดงผ่านสาระสำคัญของวรรณกรรมทำพระธาตุแบ่งออกได้เป็น 2 นัยจากวรรณกรรมทำพระธาตุ 2 กลุ่ม นัยแรก การทำพระธาตุในความหมายของการสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครองจากวรรณกรรมทำพระธาตุกลุ่มตำนานและพงศาวดาร นัยที่สอง การทำพระธาตุในความหมายของการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา จากวรรณกรรมกลุ่มพระนิพนธ์ไตรปิฎก มีรายละเอียดการวิเคราะห์ดังนี้

การทำพระธาตุในความหมายของกลุ่มผู้ปกครอง: การสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครอง

ผู้วิจัยพิจารณาวรรณกรรมทำพระธาตุว่าให้ความหมายของการทำพระธาตุในความหมายของการสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครอง จากสาระสำคัญที่กล่าวถึงผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครอง การสถาปนาเมือง การสถาปนาเมืองบริวาร การปกครองพื้นที่ การปกครองผู้คน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งสาระสำคัญเหล่านี้ เป็นประจักษ์หลักฐานว่าผู้ผลิตความหมายของการทำพระธาตุว่าเป็นการสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครอง คือ กลุ่มผู้ปกครอง ดังประเด็นต่อไปนี้

สาระสำคัญเกี่ยวกับผู้ปกครองและอำนาจของผู้ปกครอง

ว่าด้วยเมืองของพญานรบดีราชราชา วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) และ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

วรรณกรรมทั้ง 2 ฉบับกล่าวถึงพญานรบดีราชราชาไปในทางเดียวกัน คือ มีพระราชโอรสพระนามเจตุมราชและพงษกระษัตริย์ ทรงครอบครองเมืองขนาดใหญ่ พื้นที่กว้างขวางถึงขนาดกำแพงเมืองมี 3 ชั้น อ้อม 3 วัน จึงจะรอบเมือง ประตูเมืองประดับด้วยรูปนาคราช 7 หัว 7 หาง ภายในเมืองมีพระมหาธาตุ 3,000 องค์ และพระพุทธรูปอีก 4,000 องค์

การปรากฏพระนามของพญานรบดีราชราชา เป็นที่น่าสังเกตว่า ภายหลังเมื่อสถาปนาเมืองนครศรีธรรมราชและทำพระธาตุแล้ว พญานรบดีราชราชาอาจจะเฉลิมพระนามใหม่เป็นพญาศรีธรรมมาไตรราช พญานรบดีราชราชาจึงเป็นภาพแทนของผู้ปกครองต่างถิ่นที่เข้ามาเป็นใหญ่เหนือคนพื้นเมืองเดิม อาศัยตีความจากพระนามที่เมื่อแยกคำออกแล้ว ทุกคำแปลได้ความว่าผู้เป็นใหญ่ทั้งสิ้น ทั้ง พญา, นรบดี, ราช, ราชา หรือพระนามในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 ก็เช่นเดียวกัน พญา, ภู, นรบดี, ราช, ราชา ก็ล้วนแปลว่าผู้เป็นใหญ่ สาระสำคัญส่วนนี้จึงเกี่ยวข้องโดยตรงกับผู้ปกครองซึ่งมีมาก่อนการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช

ว่าด้วยพระยาศรีธรรมมาโคกราช พญาจันทรภาณุ และพญาพงษาสุระ หนีใช้ท่า วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

สาระสำคัญส่วนนี้เป็นร่องรอยสำคัญของความรู้เกี่ยวกับการสืบสันตติวงศ์ของเมืองนครศรีธรรมราช เนื้อความอธิบายโดยสรุปว่า พญาศรีธรรมมาโคกราชมีสถานะเป็นกษัตริย์ พญาจันทรภาณุเป็นอุปราชพระองค์ที่ 1 พญาพงษาสุระเป็นอุปราชพระองค์ที่ 2 เมื่อพญาศรีธรรมมาโคกราชสิ้นพระชนม์ พญาจันทรภาณุได้เลื่อนขึ้นเป็นพญาศรีธรรมมาโคกราช พญาพงษาสุระได้เลื่อนขึ้นเป็นพญาจันทรภาณุ ส่วนของการอพยพไพร่บ้านพลเมืองเพื่อหนีโรคระบาดนั้น เป็นพระราชกรณียกิจสำคัญของผู้ปกครองเพื่อรักษาความเป็นเอกภาพของเมืองนครศรีธรรมราช คงไว้ซึ่งพระราชวงศ์และพระราชอำนาจที่ต่อเนื่อง

ว่าด้วยการตกแต่งพระธาตุ บุญญาธิการของพญาศรีธรรมมาโคกราช และศึกพระเจ้าอู่ทอง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017)

สาระสำคัญส่วนนี้ ชี้ให้เห็นความสำคัญขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ที่มีต่อบทบาทของผู้ปกครอง กล่าวคือ นอกจากพญาศรีธรรมมาโคกราชจะทรงอำนวยการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์แล้ว ยังทรงต้องทำนุบำรุงรักษาองค์พระบรมธาตุเจดีย์เสมือนว่าเป็นพระเกียรติยศคู่พระองค์ การตกแต่งพระธาตุนี้เป็นบุญญาธิการที่อาณาประชาราษฎร์แซ่ซ้องถึงพญาศรีธรรมมาโคกราชเป็นลำดับแรก รวมถึงพระองค์เองเมื่อทรงระลึกนึกถึงกุศลบุญที่เคยทรงบำเพ็ญผ่านมาในศึกพระเจ้าอู่ทองการทำและตกแต่งพระธาตุนี้ก็เป็นสิ่งที่ทรงคำนึงถึงเป็นเรื่องแรก แสดงให้เห็นว่า อำนาจของผู้ปกครองจะมั่นคงเป็นที่ยอมรับได้ก็ด้วยการทำหรือตกแต่งพระธาตุ

เหตุการณ์ศึกพระเจ้าอู่ทอง แสดงพระราชอำนาจของพญาศรีธรรมมาโคกราชในสองมิติ ได้แก่ มิติพระราชอำนาจ เหตุที่ทำให้เกิดศึกพระเจ้าอู่ทองก็ด้วยพระเจ้าอู่ทองทรงทราบบุญญาธิการของพญาศรีธรรมมาโคกราช ผ่านทางท้าวพิไชยเทพเชียงกวา บิดาของท้าวอู่ทอง กษัตริย์กรุงศรีอยุธยา จากการที่พญาศรีธรรมมาโคกราชมีตราออกไปถึงเมืองขึ้นทั้ง 12 นักษัตริ์ ให้เดินทางไปยังเมืองนครศรีธรรมราชเพื่อทำบุญเฉลิมฉลอง

พระธาตุ และมีติงกำลังพล ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 ระบุว่าทรงยกไพร่พลจำนวน “ยี่สิบแสน เจ็ดพันสามร้อย” (The Fine Arts Department, 2017) ขึ้นไปรับทัพพระเจ้าอุทองที่ทรงยกไพร่พลลงมา จำนวนเท่ากัน

ว่าด้วยพญาจันทรภาณุเป็นพญาศรีธรรมมาโคกราชในศักราช 1200 และศึกษา วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) และตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017)

สาระสำคัญส่วนนี้ มีใจความใกล้เคียงกับสาระสำคัญที่ว่าด้วยพญาศรีธรรมมาโคกราช พญาจันทรภาณุและพญาพงษาสุระ หนีใช้ท่า กล่าวคือ ระบุการสืบสันตติวงศ์โดยเลื่อนจากพญาจันทรภาณุเป็นพญาศรีธรรมมาโคกราช ส่วนที่จะได้อธิบายเพิ่มเติมคือพระราชกรณียกิจการศึกษาที่พญาจันทรภาณุทรงใช้พระราชอำนาจของผู้ปกครองในการบัญชาการศึกษา

ว่าด้วยขุนอินทราครองเมืองนครศรีธรรมราช และการทำพระระเบียง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2))

ขุนอินทราปรากฏชื่อเป็นผู้ปกครองเมืองนครศรีธรรมราชในยุคหลังพญาศรีธรรมมาโคกราช ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ระบุว่ามิถันพ้านก้อย ณ เมืองลานสกา เป็นบุตรของศรีมหาราชาเจ้าเมืองลานสกา ภรรยาชื่อนางเอื้อย บุตรชายชื่อนายสี บุตรีชื่อท้าวราม

เมื่อสิ้นขุนอินทราแล้ว นายศรีหนูขึ้นเป็นขุนอินทราแทนบิดาของตน ได้ร่วมกับมหาเปริยญาติศรีผขาวอริยพงษ์ และนายสามราชหงส์ ประชุมญาติโยมพระสงฆ์ ประกอบด้วย คณะสงฆ์ เจ้าเมือง กรมการเมือง และชาวเมือง เพื่อทำพระระเบียงและกำแพงล้อมรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ทั้ง 4 ด้าน รวมแล้วได้ 165 ห่อง ประดิษฐานพระพุทธรูป ทั้งสิ้น 165 พระองค์

สาระสำคัญว่าด้วยขุนอินทราครองเมืองนครศรีธรรมราช และทำพระระเบียนนี้ แสดงให้เป็นบุคลิกภาพของผู้ปกครองที่เป็นคนท้องถิ่น และอำนาจในการรวบรวมกำลังไพร่บ้านพลเมือง และอำนาจในการบังคับบัญชาคณะสงฆ์ เจ้าเมืองต่าง ๆ รวมถึงกรมการเมืองนครศรีธรรมราช และชาวเมืองนครศรีธรรมราช

ว่าด้วยทำเนียบเจ้าเมืองนครศรีธรรมราช ตั้งแต่ศักราช 1861 ถึง 2197 วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2))

สาระสำคัญส่วนนี้แสดงการดำรงอยู่ของกลุ่มผู้ปกครองในระดับเจ้าเมืองที่ชัดเจนและต่อเนื่องเป็นลำดับ ทำเนียบเจ้าเมือง ตั้งแต่ศักราช 1861 – 2197 ที่ได้รับการกล่าวถึงในช่วงท้ายของวรรณกรรมทำพระธาตุทั้ง 2 ฉบับข้างต้น ทำให้สามารถสันนิษฐานเกี่ยวกับอายุสมัยของการบันทึกวรรณกรรมทำพระธาตุทั้ง 2 ฉบับว่าน่าจะบันทึกขึ้นในสมัยที่พระยาบริบาลพลราช เจ้าเมืองตะนาวศรี เป็นเจ้าพระยานครศรีธรรมราช เตะไชย อยุธยาพิริยปรากฏมภาพุ เจ้าพระยานครศรีธรรมราชมหานคร เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช หรือหลังจากนั้นไม่นาน

ว่าด้วยพระพนมทะเลตั้งเมืองเพชรบุรี การทำนาเกลือ และการผูกไมตรีกับพระเจ้าร่มฟ้ากรุงจีน วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

สาระสำคัญส่วนนี้มีกล่าวถึงในวรรณกรรมทำพระธาตุเพียงฉบับเดียว คือพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) ซึ่งเป็นต้นฉบับของตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017) วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับนี้เมื่อพิจารณาจากวิธีการเริ่มเรื่องด้วยคำว่า “อาทิเดิม” แล้ว พบว่าใช้คำว่า “อาทิเดิม” 3 ครั้ง จึงหมายถึงวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับนี้มีวรรณกรรม 3 เรื่องปรากฏอยู่ คือว่าด้วยตำนานการทำพระธาตุตามประเพณี เมืองหลวงของพญานรบดีราชราชา และ พระพนมทะเลตั้งเมืองเพชรบุรี

สาระสำคัญส่วนนี้แสดงให้เห็นกลุ่มผู้ปกครองที่นอกเหนือจากพญาศรีธรรมโศกราช หรือขุนอินทรา ดังที่ได้กล่าวแล้ว คือพระพนมทะเลศรีมหาเสวติธราธิราชกษัตริย์ พระพนมวัง นางเสด็จทอง เจ้าศรีราชา และสามชายสามหญิง ทั้งยังแสดงอำนาจปกครองกินอาณาบริเวณหัวเมืองแขก 10 เมือง การสร้างบ้านแปงเมือง และพระธาตุขุน

สาระสำคัญเกี่ยวกับการสถาปนาเมืองและเมืองบริวาร

ว่าด้วยการกระบาตของไชยมนและการตั้งเมือง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และพระนิพนธ์ไตร่สำนวนที่ 1-4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

ไชยมนเป็นโรคระบาดที่มีผลทำให้ผู้คนล้มตายจำนวนมาก วรรณกรรมทำพระธาตุทุกฉบับแสดงเหตุการณ์นี้เป็นเหตุผลในการอพยพผู้คน หากคำนวณตามตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 จะพบว่า องค์พระบรมธาตุเจดีย์เริ่มสร้างเมื่อศักราช 1098 ไปเสร็จสมบูรณ์ก็เมื่อพญาศรีธรรมมาโคกราชมิตราไปถึงเมืองขึ้นทั้ง 12 นักษัตริย์มาทำบุญฉลองพระธาตุก่อนเหตุการณ์ศึกพระเจ้าอู่ทองตอนท้ายเรื่อง ในระหว่างทำพระธาตุนั้นเมืองนครศรีธรรมราชก็ร้างลง 4 ครั้ง (The Fine Arts Department, 2017)

การร้างลงของเมืองแต่ละครั้งหมายถึงการเกิดขึ้นของเมืองใหม่แต่ละระลอก องค์พระบรมธาตุเจดีย์สร้างเสร็จก่อนเมืองนครศรีธรรมราชจะร้างลงในครั้งที่ 2 หลังจากนั้นแล้ว ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 ได้กล่าวถึงเหตุการณ์ที่มหาเถรพุทธสาสน์และมหาเถรพรหมสุรีย่านทางเจ้าไทยชาวกรุงศรีอยุธยาไปพบ “พระมหาธาตุทลายลงเทียมพระบรรลึง” (The Fine Arts Department, 2017) อาจกล่าวได้ว่า เมืองนครศรีธรรมราชในครั้งที่ 1 และ 2 เป็นระยะเวลาของการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชในครั้งที่ 3 และ 4 เป็นระยะเวลาของการซ่อมแซมและบูรณะองค์พระบรมธาตุเจดีย์

ว่าด้วยนายพรานพบแก้ว การพบชัยภูมิสำหรับสร้างเมือง การทำภาพยนตร์ การตอกตราตะไม และการตั้งสังฆาธิฐานของพญาศรีธรรมมาโคกราช วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และพระนิพนธ์ไตร่สำนวนที่ 1-4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

วรรณกรรมทำพระธาตุทุกฉบับข้างต้นได้แสดงความเหมาะสมของชัยภูมิสำหรับจะสร้างเป็นเมืองนครศรีธรรมราชด้วยเหตุการณ์ที่พระานพรหมสุริย์ไปพบดวงแก้วขนาดเท่าลูกหมากสงบบริเวณหาดทรายแก้ว แล้วนำขึ้นถวายพญาศรีธรรมมาโคกราช เป็นที่มาให้ทรงริเริ่มการสถาปนาเมืองขึ้นที่นั่น

ว่าด้วยพญาศรีธรรมมาโคกราชเมืองมัยมประเทศแจกจ่ายพระบรมสารีริกธาตุ การสถาปนาเมืองสิบสองนักษัตร และเหตุการณ์เมืองร้าง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) กล่าวว่า พระวิษณุกรรมได้ลงมาช่วยพญาศรีธรรมมาโคกราชก่พระเจดีย์เพื่อประดิษฐานพระบรมสารีริกธาตุ โดยที่พระมหาพุทธคำเพียรดำเนินการทำอิฐทำปูน ในระหว่างนั้นได้ตั้งเมืองสิบสองนักษัตรขึ้นกับเมืองนครศรีธรรมราช ทุกเมืองมีการกิจสำคัญคือการช่วยกันทำอิฐปูนก่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ให้สำเร็จ เมืองสิบสองนักษัตรจึงถือเป็นเมืองบริวารภายใต้การสถาปนาและการอารักขาของเมืองนครศรีธรรมราช ในลักษณะที่มีเมืองนครศรีธรรมราชเป็นศูนย์กลางอำนาจการปกครอง โดยมีชื่อปิ่นกษัตริเมือง และตราสัญลักษณ์ เรียงไปตามปิ่นกษัตริ

ว่าด้วยพระพนมวังสร้างเมืองนครดอนพระ การสืบย่านสาวโยด การตั้งเจ้าเมืองแขก และการตั้งเจ้าเมืองนางเมือง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

สาระสำคัญส่วนนี้แสดงเมืองบริวารของเมืองนครศรีธรรมราชในบริเวณที่ปัจจุบันเป็นภาคใต้ตอนล่าง ซึ่งขยายออกไปจากเมืองสิบสองนักษัตร และมีกล่าวถึงเพียงแคในพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) โดยกล่าวว่า พระพนมวังและนางสะเดียงทอง หลังจากได้สร้างเมืองนครดอนพระและสร้างปาเป็นนาเรียบร้อยแล้ว ได้แต่งเรือสำเภาจำนวน 9 ลำ ให้แก่เจ้าเมืองแขก แต่งตั้งให้เป็นราชาครองเมืองต่าง ๆ พร้อมภริยา โดยทุกหัวเมืองต้องส่งเบี้ยสามเกวียนและผูกส่วยทองปิลละ 10 ตำลึง และได้แต่งตั้งให้เจสะหาปาและเจสิลิมาเป็นทนายเรียกส่วย

สาระสำคัญเกี่ยวกับการปกครองพื้นที่และผู้คน

ว่าด้วยพญาศรีโสมรงค์จัดการเมืองนครศรีธรรมราชในศักราช 1196 และการสิ้นพระชนม์ของท้าวธรรมกษัตริย์ในศักราช 1198 วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

พญาศรีโสมรงค์ปรากฏตัวในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เพียง 3 ปี แต่มีเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้น กล่าวคือในตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 กล่าวว่าพญาศรีโสมรงค์ผู้นี้มีพื้นเพอยู่ทางทิศตะวันตกของเมืองนครศรีธรรมราช ขึ้นเสวยราชเมืองนครศรีธรรมราช หลังจากพญาศรีธรรมมาโสกราชทำพระธาตุและสร้างเมืองสิบสองนักษัตรแล้ว พญาศรีโสมรงค์เข้ามาจัดการเมืองนครศรีธรรมราชภายหลังการร้างลงของเมืองด้วยเหตุไข้ยมนระบาต ที่แม้แต่พญาศรีธรรมมาโสกราชก็สิ้นพระชนม์ขณะอพยพกลางทะเล คล้ายกับว่าพญาศรีโสมรงค์เป็นกษัตริย์ที่เข้ามาฟื้นฟูบ้านดินเมืองที่ร้างลงจากไข้ทำให้กลับเข้าสู่สภาวะปกติ อีกเหตุการณ์ คือ หลังจากได้สถาปนาางจันทวีเป็นอัครมเหสีแล้ว พญาศรีโสมรงค์ได้กระทำการนมัสการพระพุทธรูปองค์ที่เสด็จมาถึงท่าเมืองตรังแล้วเข้ามายังเมืองนครศรีธรรมราช “เธอเสด็จมาบนอากาศฝ่ายทักษิณพระธาตุ 7 วัน พระยากระทำนมัสการโดยทำนายนั่นแล้วเสด็จไปพระนคร แล้วก็เสด็จไปเมืองเชียงใหม่” นั้น (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74))

ว่าด้วยบทบาทของศรีมหาราชา และการทำสารบัญญัติภูมิสัต วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2))

สาระสำคัญส่วนนี้ชี้อำนาจในการปกครองพื้นที่และผู้คนอย่างเบ็ดเสร็จของกลุ่มผู้ปกครอง การทำสารบัญญัติภูมิสัตหมายถึงการจัดสรรปันส่วนที่ดินเข้าสู่ระบบการบริหารจัดการที่ดินของกลุ่มผู้ปกครอง หมายถึง

ที่ดินที่อยู่ในบัญชีที่ภูมิศาสตร์จะต้องได้รับการกำกับดูแลผลประโยชน์ที่เกิดจากการใช้สอยที่ดินโดยผ่านกลุ่มคนที่กลุ่มผู้ปกครองแต่งตั้ง ซึ่งในที่นี้มีการดำเนินการของศรีมหาธาตุเป็นภาพแทนกลุ่มผู้ปกครอง สังเกตได้ว่าวรรณกรรมทำพระธาตุในกลุ่มตำนานและพงศาวดาร ทุกฉบับล้วนแล้วแต่กล่าวถึงการจัดการพื้นที่และผู้คนทั้งสิ้น

ว่าด้วยข้อพิพาทระหว่างที่พนักกับที่พัทลุง วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77))

สาระสำคัญส่วนนี้แสดงความพยายามในการใช้อำนาจของกลุ่มผู้ปกครองเหนือพื้นที่บริเวณชายทะเล ตั้งแต่คลองนาขวไปถึงคลองเค็ดมะขามเผาะระโนด โดยพระศรีมหาธาตุ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช สั่งให้ขุนมหานมนตรี บุตรชาย ออกไปกำชับการส่งส่วยจากออกจิต ทุม และน้อย โดยได้ยื่นข้อเสนอว่าหากทั้งสามยกที่ให้ เรื่องส่วยและราชการทั้งปวงจะเป็นภาระของขุนมหานมนตรี ครั้นเมื่อทั้งสามปฏิเสธ ขุนมหานมนตรีจึงใช้อำนาจทางปกครองมอบหมายราชการให้ทั้งสามปฏิบัติ ดังคำขุนมหานมนตรีว่า “ครั้นสูมิให้แก่เรา จะแบ่งราชการให้บ้างเป็นอัตราพอสมควรแก่ทั้งสาม” (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77))

ว่าด้วยพญาศรีธรรมมาโคกราชจัดการบ้านเมือง และการสร้างป่าเป็นนา วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

สาระสำคัญส่วนนี้กล่าวถึงเหตุการณ์เมื่อพญาศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้พันวังออกไปตั้งบ้านอยู่จรงสระอันเป็นสถานที่ประดิษฐานอัฐิธาตุของพระพนมวัง และโปรดให้ลูกหลานของพระพนมวังกับนางสะเดียงทองวงศ์วานว่านเครือและข้าราชการบริวารกระจายไปอยู่ยังเมืองท่าทอง ไชยคราม กระหนอม ตระชน ละออง ฟุ้งหลวง ไชยา กระ บางตะพาน และคูหา ส่วนเมืองนครศรีธรรมราชบัญชาการให้ “สร้างป่าเป็นนา” ทำอิฐตักแต่งพระมหาธาตุและพระอาราม ทำนาดอน ตั้งบ้าน แต่งพระวิหารหลวง สร้างวัดพระเดิม สระบางแก้ว วัดเสมาเมือง และขุดพูนถนน ในส่วนของการทำพระธาตุนั้น ได้บอกกล่าวไปยังเมืองญี่หน เมืองปาหัง เมืองกลันตัน เมืองพรุ เมืองงองแจ เมืองจะนะเทพา เมืองสาย เมืองตานี เมืองละงู เมืองไทร เมืองตรัง เมืองไชยา เมืองสะอูเลา เมืองชุมพร และเมืองบางสะพาน การจัดการบ้านเมืองและการสร้างป่าเป็นนาดังนี้แสดงให้เห็นกระบวนการในการจัดการพื้นที่ของกลุ่มผู้ปกครองโดยใช้การทำพระธาตุเป็นเหตุผล พิจารณาโดยรวมแล้ว พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) จะแสดงการจัดการบ้านเมืองโดยเริ่มที่การทำพระธาตุ การสร้างป่าเป็นนา และการกลับนา เป็นลำดับ

สาระสำคัญเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

ว่าด้วยผชาวอริยพงษ์ล่งสำเภามาจากเมืองหงสาวดี และการนิมนต์มหาเปรียญทศศรีและมหาเถรสังจานุเทพช่วยทำพระธาตุ วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) และตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017)

สาระสำคัญส่วนนี้แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเมืองนครศรีธรรมราชกับเมืองหงสาวดี โดยผ่านชาวอริยพงษ์เป็นตัวเชื่อม ฝ่ายเมืองนครศรีธรรมราชมีพญาศรีธรรมมาโคกราชเป็นตัวแทน ส่วนเมืองหงสาวดีแม้ตัวบทจะไม่ได้กล่าวถึงตัวแทนไว้อย่างชัดเจนในลักษณะแสดงความสัมพันธ์กันในบริบทรัฐต่อรัฐ แต่การที่พญาศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้ไปนิมนต์พระสงฆ์มาจากเมืองหงสาวดี ย่อมแสดงว่าผู้ปกครองเมืองหงสาวดีมีเจตริตทำด้วยการทำพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช และเมืองนครศรีธรรมราชเองก็ให้การยอมรับต่อคณะสงฆ์เมืองหงสาวดีโดยเฉพาะในเรื่องของการลงปูนทำพระธาตุ

ว่าด้วยวงศ์ของโคตรศรีเศรษฐี วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F))

โคตรศรีเศรษฐี เดินทางเข้ามาเมืองนครศรีธรรมราชหลังพญาศรีธรรมมาโคกราชครองเมืองได้ 11 ปี พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชเลขที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) บันทึกสาเหตุที่เดินทางเข้ามาว่า “มีใจศรัทธาในศาสนา คิดถึงพระบรมธาตุแห่งองค์สมเด็จพระพุทธิเจ้า” โดยเรือสำเภาที่แต่งโดยสารมานั้นมีทั้งสิ้น 3 ลำ ได้บรรทุกทองคำ 2 เกวียน เงินตรา หงส์ 4 เกวียน เครื่องบรรณาการจำพวกผ้าผ่อนและข้าวของมากมายมาถวายแด่พญาศรีธรรมมาโคกราช พร้อมทั้งขอพระราชทานที่ดินเพื่อตั้งบ้านเรือน

โคตรศรีเศรษฐี ถวายนางสุวรรณมาลาแด่พญาศรีธรรมมาโคกราช ทรงให้อภิเษกกับเจ้าสุวรรณาราชบุตรของพระองค์ ทั้งสองมีโอรสพระนามเจ้าโพธิ์กุมาร ภายหลังออกบวชได้เป็นที่ “สมเด็จพระเจ้าโพธิสมภารโลกาจารย์ณคัมภีร์ศรีสังฆปริณายก มหาสาวิพระเจ้านาน” ดำรงตำแหน่ง “เจ้าอธิการวัดท่าช้างอารามหลวงใหญ่” เป็น “หัวงานเอกแก่พระสงฆ์ทั้งปวง” (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) ผู้วิจัยสังเกตว่า เมื่อออกพระนามของพญาศรีธรรมมาโคกราช ก็จะตามด้วยชื่อของ

โคตรศรีเศรษฐีติดกันในพื้นที่ บางตำแหน่งมีพวงพระท้าวราช พระท้าวศรีด้วย คล้ายกับว่าโคตรศรีเศรษฐีรวมปกครองเมืองนครศรีธรรมราชกับพญาศรีธรรมมาโคกราชด้วย ซึ่งหากนับความสัมพันธ์ในแบบเครือญาติแล้วโคตรศรีเศรษฐีและพญาศรีธรรมมาโคกราชมีศักดิ์เป็น “คู่เขย” กัน จึงไม่แปลกว่าพญาศรีธรรมมาโคกราชซึ่งเป็นกษัตริย์ครองเมืองมีอำนาจปกครองพื้นที่และผู้คน จะมีท้าวโคตรศรีเศรษฐีซึ่งเป็นผู้มั่งคั่ง ร่ำรวย มีอำนาจทางเศรษฐกิจกับทั้งเป็นคู่เขยด้วยให้การสนับสนุนให้อำนาจทางการปกครองของพระองค์มั่นคงขึ้นด้วยฐานทางเศรษฐกิจ

สาระสำคัญของวรรณกรรมทำพระธาตุที่ขบเน้นความเป็นผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครอง การสถาปนาเมือง การสถาปนาเมืองบวร การปกครองพื้นที่ การปกครองผู้คน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเหล่านี้ จึงเป็นการประกอบสร้างความหมายว่า การทำพระธาตุคือการสร้างศูนย์อำนาจทางการเมืองปกครอง

การทำพระธาตุในความหมายของศรัทธาชน: การสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยพิจารณาการประกอบสร้างความหมายของการทำพระธาตุว่าคือการสร้างศูนย์กลางทางศาสนาจากการขบเน้นสาระสำคัญว่าด้วยเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและความศรัทธาของผู้คน ดังประเด็นต่อไปนี้

สาระสำคัญเกี่ยวกับเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนา

ว่าด้วยการประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนา ปรีณิพพาน และการถวายพระเพลิงพุทธสรีระของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ สำนักที่ 4 (Southern Cultural Center, Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985d)

วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับดังกล่าว เป็นฉบับเดียวในกลุ่มพระนิพนพานโสทรที่กล่าวถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติก่อนการถวายพระเพลิงพระบรมศพย้อนไปถึงตั้งแต่ประสูติ ตรัสรู้ แสดงปฐมเทศนาและปรีณิพพาน แม้จะเป็นเพียงการกล่าวโดยสังเขป แต่ก็ทำให้เห็นความพยายามในการสถาปนาความรู้ชาวบ้านเกี่ยวกับเหตุการณ์สำคัญทั้งสาม โดยเฉพาะวันเวลาของการเกิดเหตุการณ์เหล่านั้น โดยระบุว่า พระพุทธองค์ประสูติ ตรัสรู้ และแสดงปฐมเทศนาในวันพุธ ขึ้นสิบห้าค่ำ เดือนแปด

นอกจากการกำหนดวันสำคัญที่แตกต่างจากความรับรู้ในปัจจุบันแล้ว ผู้วิจัยยังสังเกตว่า วันพุทธขึ้นสิบห้าค่ำ ในวัฒนธรรมล้านนาเรียกว่า “วันเป็งปืด” สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องพระอุปคุตที่จะเนรมิตกายเป็นสามเณรออกบิณฑบาตโปรดญาติโยมในวันพุทธขึ้นเพ็ญ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ล้านนารับมาจากพม่าอีกต่อหนึ่ง (Thananoppharat, 2018) ข้อสังเกตนี้อาจเป็นร่องรอยความเชื่อมโยงบางประการระหว่างดินแดน นครศรีธรรมราชกับล้านนาผ่านพุทธศาสนาเถรวาท คล้ายกับที่ตรี อมาตยกุล เรียบเรียงเรื่องราวของ นครศรีธรรมราชสมัยกรุงศรีอยุธยาเสนอไว้ใน การสมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช เมื่อ พ.ศ. 2521 ว่า “...ในรัชกาลสมเด็จพระรามาเมศวร พระองค์เสด็จขึ้นไปปราบแคว้นล้านนาไทยมีชัยชนะ โปรดให้อพยพครัวชาวล้านนาลงมาไว้เมืองนครศรีธรรมราช...” (Amatayakun, 1978, p. 188)

ว่าด้วยพระเจ้าอชาตศัตรูรวบรวมพระบรมสารีริกธาตุ การสร้างพระเจดีย์ และการตั้งภาพยนตร์
วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวนที่ 1, 2 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b and 1985d)

สาระสำคัญส่วนนี้เป็นเนื้อความเดียวกันกับที่มีกล่าวในพระไตรปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค มหาปรินิพนพานสูตร ธาตุอุปปฐาวันณนา (Thammachot, 2016) สื่อแสดงว่า ผู้ประพันธ์เป็นผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกเป็นอย่างดี การกล่าวถึงพระเจ้าอชาตศัตรูได้สอดคล้องกับเรื่องเล่าในพระพุทธศาสนากระแสหลัก ทำให้เห็นความเป็นเอกภาพในสังคมของเรื่องเล่าว่ายืนอยู่บนเส้นเรื่องของพุทธประวัติ โดยเฉพาะภายหลังพุทธปรินิพนพานที่เลือกเฉพาะตอนธาตุอุปปฐาวันณนามาเชื่อมร้อยเข้ากับเรื่องเล่าท้องถิ่น ทำให้พระนิพนพานโสทรทุกสำนวนมีสถานะเป็นชุมชนทางเรื่องเล่า กล่าวคือ ภายใต้เส้นเรื่องพุทธประวัตินั้นได้ถูกท้องถิ่นเลือกสรรเรื่องเล่าต่าง ๆ ของตนเชื่อมต่อเข้าไปเป็นเนื้อเดียวประหนึ่งเป็นเรื่องเดียวกัน

ว่าด้วยพญาศรีธรรมมาโคกราชแห่งพระนครอินทปัตต์แจกพระบรมสารีริกธาตุ การปราบขุนมาร และการสร้างพระเจดีย์
วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวนที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

สาระสำคัญส่วนนี้วิเคราะห์ความได้เช่นเดียวกันโดยจะสังเกตเรื่องเล่าท้องถิ่นที่ศรัทธาชนเลือกสรรเข้าไปเชื่อมต่อกับมหาปรินิพนพานสูตรคือเรื่องเล่าเกี่ยวกับการปราบขุนมารที่กล่าวว่า พญาศรีธรรมมาโคกราช

เมื่อมีพระราชประสงค์จะก่อพระเจดีย์แล้ว ก็เกิดเกรงว่ามารร้ายจะเบียดเบียนพระบรมสารีริกธาตุ พระเถรมาลัยถวายคำปรึกษาว่าให้นิมนต์พระอุปัชฌาย์ซึ่งจะศิลาบริสุทธิอยู่ใต้บาดาลมาช่วย ครั้นเมื่อสามเณรอรหันต์นิมนต์พระอุปัชฌาย์ขึ้นมาแล้ว พญาศรีธรรมมาศกราชรับสั่งให้ปล่อยช้างพลายดำเข้าไล่แทงเพื่อล่อฤทธิ์ พระอุปัชฌาย์ตอบหัวช้าง 3 ครั้ง ช้างก็กลายเป็นหินในทันที จึงเสด็จไปขอขมาแล้วนิมนต์มาช่วยพิทักษ์พระธาตุภายหลังพระอุปัชฌาย์ได้ปราบขุนมารด้วยการขว้างกลกบาตรไปติดคอมารร้ายจนกลายเป็นสุนัขคอเอนา เมื่อขุนมารสาบานว่าจะไม่เบียดเบียนพระบรมสารีริกธาตุอีกต่อไป พระอุปัชฌาย์จึงได้คลี่คลายให้

จะเห็นได้ว่า ศรีทธาชนใช้กลวิธีเรื่องเล่าซ้อนเรื่องเล่าแล้วซ้อนด้วยเรื่องเล่าอีกชั้นหนึ่ง ในมหาปริณิพพานสูตร (Thammachot, 2016) จึงมีเรื่องเล่าพระอุปัชฌาย์ที่เป็นความเชื่อดั้งเดิมแล้ว อีกทั้งยังมีการซ้อนเรื่องพลายดำซึ่งเป็นนิทานท้องถิ่นประเภทนิทานประจำถิ่นที่แพร่หลายในอำเภอสิชล จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเล่าที่มาเกี่ยวกับเขาพลายดำอีกด้วย

สาระสำคัญเกี่ยวกับความศรัทธาของฝูงคน

ว่าด้วยเครื่องนมัสการรายทางของพลิตี พลิมุ่ย พระโพธิมณฑล นายสามจอม และเจ้าศรีวิชัย วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวนที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

พลิตี พลิมุ่ย พระโพธิมณฑล นายสามจอมและเจ้าศรีวิชัย เหล่าศรีทธาชนมีชื่อปรากฏในวรรณกรรมทำพระธาตุว่าเป็นผู้ปรารถนาเดินทางไปร่วมทำพระธาตุแต่เมื่อทราบว่าจะสร้างเสร็จแล้วจึงได้ร่วมกุศลด้วยบุญกุศลอย่างอื่นแทน ได้แก่ พลิตี พลิมุ่ย เอาอิฐของลูกชายทั้งสองตำเคล้ากับอิฐปูนปั้นพระสิทธิตะออกผนวชและพระพุทธรูปในวิหารพระทรงม้า พระโพธิมณฑล ปลุกโพธิ์ทองกับสร้างพระบรมมไ้ทางทิศเหนือของพระธาตุนคร นายสามจอม ก่อพระเจดีย์และสร้างพระวิหารไว้ ส่วนเจ้าศรีวิชัย ได้ช่วยสร้างพระวิหารหลวงและสร้างเจดีย์ทางทิศใต้

สาระสำคัญส่วนนี้ กลายเป็นโครงเรื่องสำคัญที่ทำให้วรรณกรรมทำพระธาตุมีสถานะเป็นชุมทางเรื่องเล่า เพราะนอกจากที่จะปรากฏอยู่ในวรรณกรรมทำพระธาตุเอง โครงเรื่องไปช่วยทำพระธาตุในลักษณะนี้ได้แพร่กระจายไปทั้งคาบสมุทรไทย ดังพลกฤษณ์ วสิวิวัฒน์ พบว่า มีตำนานที่ใช้โครงเรื่องนี้จำนวนทั้งสิ้น 35 ส่วนวน กระจายตัวในจังหวัดนครศรีธรรมราช 13 ส่วนวน จังหวัดสงขลา 9 ส่วนวน จังหวัดตรัง 6 ส่วนวน จังหวัดพัทลุง 3 ส่วนวน จังหวัดกระบี่ 2 ส่วนวน และจังหวัดชุมพร 1 ส่วนวน (Wasiwivat, 2019)

ตำนานการนำของมีค่าและวัสดุไปช่วยทำพระธาตุ แสดงให้เห็นความพยายามในการเชื่อมโยงตัวเองเข้ากับพระธาตุนครตั้งแต่แรกสร้างเพื่อวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง กับทั้งวรรณกรรมทำพระธาตุเองก็เอื้อให้การเชื่อมต่อ (plug in) เข้าไปของตำนานท้องถิ่นต่าง ๆ ฟังแล้วสมเหตุสมผล (make sense) ด้วยการยืดยาวเวลาในการทำพระธาตุออกเป็นห้วงเวลาประมาณ 100 ปี ในระหว่างนั้นเมืองนครศรีธรรมราชเองก็ร้างลง 4 ครั้ง พระธาตุนครจึงจะแล้วเสร็จ

การสัมพันธ์ตัวเองเข้ากับวรรณกรรมทำพระธาตุซึ่งมีสถานะเป็นเรื่องเล่าขนาดใหญ่ (Grand Narrative) จึงทำให้ตำนานท้องถิ่นเหล่านี้มีสถานะเป็นเรื่องเล่าขนาดย่อม (Little Narrative) ภายใต้เงื้อมเงาของวรรณกรรมทำพระธาตุไปโดยปริยาย ผลลัพธ์จากการที่ตำนานท้องถิ่นเชื่อมต่อตัวเองเข้ากับวรรณกรรมทำพระธาตุ คือการพลอยได้ใช้อำนาจที่เกิดจากการประกอบสร้างตัวเองของเรื่องเล่าขนาดใหญ่ไปกำหนดและควบคุมความคิด ความเชื่อ รวมไปถึงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้คนในอาณาบริเวณที่เรื่องเล่าขนาดย่อมเหล่านั้นทำงาน

ว่าด้วยเจ้ากาภภาษาแก่ภาพยนตร์ การประดิษฐ์ฐานพระบรมสารีริกธาตุ การตั้งภาพยนตร์ และ การทำพระธาตุ วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏสาระสำคัญนี้ ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวันที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d)

เจ้ากาภภาษา เป็นบุตรเจ้าเมืองโรมพิสัยผู้เชี่ยวชาญสรรพศิลปวิทยาการ ประสงค์จะเดินทางไปยังเมืองดักศิลาเพื่อค้าขายแต่ต้องพายุใหญ่เป็นเหตุให้เรือซาร์ตหน้าเมืองนครศรีธรรมราช เมื่อพญาศรีธรรมาโศกราชทราบความจึงได้ขอให้เจ้ากาภภาษาช่วยทำพระธาตุโดยที่พระองค์จะทรงเป็นธุระซ่อมแซมเรือให้

การปรากฏตัวขึ้นของเจ้ากาภภาษา ท่ามกลางเจ็ดปีแห่งความทุกข์พระทัยของพญาศรีธรรมาโศกราชที่ยังไม่สามารถหาผู้แก้ภาพยนตร์เพื่อเชิญพระธาตุขึ้นก่อนพระเจดีย์ได้ เป็นวิธีการชี้บ่งชี้ความสำเร็จในการทำพระธาตุของกลุ่มศรัทธาชน ว่าจำเป็นจะต้องมีพลังของศรัทธาชนนอกปกครองเข้ามาช่วยเหลือเป็นสำคัญ

จากสาระสำคัญของวรรณกรรมทำพระธาตุที่กล่าวถึงเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและศรัทธาของฝูงคนเหล่านี้ ประกอบสร้างให้การทำพระธาตุมีอีกความหมาย คือการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา

พลวัตทางความหมายของการทำพระธาตุ

พระราชวรพงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยาลงกรณ์ ทรงสันนิษฐานไว้ในคำนำตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ว่าแต่ขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชแห่งกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. 2199 - 2231) ด้วยทรงสังเกตจากศักราช 2197 ซึ่งเป็นศักราชสุดท้ายที่ระบุไว้ (The Fine Arts Department, 2017, p. 155) อย่างไรก็ตาม วรรณกรรมฉบับนี้เป็นวรรณกรรมทำพระธาตุเพียงฉบับเดียวที่ไม่พบต้นฉบับในคลังข้อมูลของกลุ่มหนังสือตัวเขียนและจารึก สำนักหอสมุดแห่งชาติ แต่มีเนื้อหาค่อนข้างสมบูรณ์ กล่าวคือ ตอนต้นกล่าวถึงเหตุการณ์ทำพระธาตุ การสร้างเมืองนครศรีธรรมราชและสถานการณ์ในสมัยพญาศรีธรรมมาโศกราช ตอนกลางแจกแจงรายการกัลปนาที่ดินและผู้คน ตอนท้ายแสดงทำเนียบเจ้าเมืองนครศรีธรรมราชและสังเขปเหตุการณ์ในช่วงการปกครองของเจ้าเมืองนั้น ๆ โดยที่เนื้อหาตอนต้นมีความคล้ายคลึงกับตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 The Fine Arts Department, 2017) เนื้อหาตอนกลางคล้ายคลึงกับ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017) ส่วนตอนท้ายคล้ายคลึงกับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2))

ในขณะที่ยังไม่พบต้นฉบับที่แท้จริง ประกอบกับตัวแบบที่ใช้ตีพิมพ์ครั้งแรก (Manuscript) เป็นหนังสือกระดาษฝรั่งเขียนเส้นหมึกและเนื้อหาคล้ายคลึงกับวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับอื่น ๆ หลายส่วน ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่า ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) เกิดจากการประมวลเนื้อหาจากวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับต่าง ๆ ที่ได้แสดงความคล้ายคลึงข้างต้นเข้าด้วยกัน ยกเว้นพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 และ 36/ข ซึ่งมีความเป็นเอกเทศในด้านเนื้อหา ส่วนวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับที่เก่าแก่ที่สุดอาจคือพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ ซึ่งต่อมาเป็นต้นฉบับให้กับการพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกในงานประชุมเพลิงศพนางสาวพร้อม ณ นคร เมื่อ พ.ศ. 2481

(The Fine Arts Department, 2017) โดยเมื่อวิเคราะห์สำนวนและภาษาที่ใช้แล้วมีความเก่าแก่กว่าตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) เล็กน้อย (Suksom, 2010) จึงอาจสรุปช่วงสมัยในการบันทึกวรรณกรรมทำพระธาตุที่กล่าวถึงมาแล้วทั้งหมดในหมวดตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช หมวดตำนานเมืองนครศรีธรรมราช และหมวดพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชว่าอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง

ทั้งนี้ ผู้วิจัยเห็นว่าสามารถสอบทานกับเหตุการณ์ “ยอดพระเจ้าหัก” ใน พ.ศ. 2190 ซึ่งเป็นบริบทภายในเมืองนครศรีธรรมราชที่ปรากฏบนจารึกแผ่นทองหุ้มปลียอดพระบรมธาตุเจดีย์ เพื่อใช้เป็นตัวแบ่งยุคสมัยของการบันทึกให้แคบลงได้ โดยอาศัยถ้อยคำในวรรณกรรมทำพระธาตุที่สะท้อนความทรงจำเกี่ยวกับการพังทลายลงขององค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเกณฑ์ จะได้ว่า วรรณกรรมทำพระธาตุที่น่าจะบันทึกก่อน พ.ศ. 2190 (ไม่มีถ้อยคำสะท้อนความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก) ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ.2481 (The Fine Arts Department, 2017) และวรรณกรรมทำพระธาตุที่น่าจะบันทึกหลัง พ.ศ. 2190 (มีถ้อยคำสะท้อนความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก) ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2))

โดยที่เนื้อหาของวรรณกรรมทำพระธาตุ ก่อน พ.ศ. 2190 จะมีลักษณะค่อนข้างเป็นเอกเทศ กล่าวคือ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 1 กับพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) มีเนื้อหาคล้ายกันว่าด้วยการทำพระธาตุในปี พ.ศ. 1535 ความสัมพันธ์ระหว่างพญาศรีธรรมมาโคกราชกับท้าวโคตรศรีเศรษฐี การสร้างและกล่าวนาวัตทำช้างและวัดเสมาทอง ส่วนพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เล่มที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) กล่าวถึงการทำพระธาตุ พญาศรีธรรมมาโคกราชกับการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช

พระพนมทะเล พระพนมวัง และนางเสตียงทองกับการสร้างเมืองนครดอนพระ ในขณะที่เนื้อหาของวรรณกรรมทำพระธาตุ หลัง พ.ศ. 2190 จะอาร์มภทด้วยการทำพระธาตุ ช่อม หรือสร้างศาสนสถาน แล้วกล่าวถึงการกัลปนา

ส่วนวรรณกรรมทำพระธาตุหมวดพระนิพพานโสตร 3 ใน 4 ฉบับ ได้แก่ ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวนที่ 1, 2 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b and 1985d) มีการระบุศักราชที่บันทึกไว้ คือ พ.ศ. 2418, 2415 และ 2432 ตามลำดับ ส่วนส่วนวนที่ 3 ซึ่งไม่ระบุศักราชนั้น สันนิษฐานจากวิวัฒนาการของส่วนวน ภาษา อักษร และอักขรวิธีว่าน่าจะร่วมสมัยหรือมีอายุมากกว่าส่วนวนที่ 1 เล็กน้อย (Nunsuk, 1980) รวมความแล้ว วรรณกรรมทำพระธาตุหมวดพระนิพพานโสตรจึงมีระยะเวลาของการบันทึกอยู่ในช่วงครึ่งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 ซึ่งศักราชในส่วนวนที่ 4 นั้นใกล้เคียงกับเหตุการณ์ที่ท่านปานหรือพระครูเทพมนีศรีสุวรรณอุปภิบาลบูรณะพระบรมธาตุเจดีย์ ในปี พ.ศ. 2435 (Thanangkun, 2018) โดยที่ด้านเนื้อหาฉบับสมบูรณ์กล่าวถึงเหตุการณ์ในช่วงปลายพระชนม์ชีพของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไปจนถึงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การรักษาพระธาตุของพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช และพระเจ้าสิงหาราช จนมาถึงการทำพระธาตุของพญาศรีธรรมมาโคกราช การสร้างและเหตุการณ์ในเมืองนครศรีธรรมราช ไปสิ้นสุดที่ศึกพระเจ้าอู่ทอง

จากการรวบรวมวรรณกรรมทำพระธาตุและวิเคราะห์เนื้อหาดังกล่าว ทำให้เห็นพลวัตของการบันทึกทั้งในด้านยุคสมัยและสาระสำคัญ สรุปได้ว่า

ยุคสมัยเนื้อหาเอกเทศ (ก่อนเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก ใน พ.ศ. 2190) ปรากฏวรรณกรรมทำพระธาตุประเภทร้อยแก้ว ได้แก่ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 (National Library of Thailand, 1901) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H)) และ พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017) สาระสำคัญว่าด้วยการทำพระธาตุในปี พ.ศ. 1535 ความสัมพันธ์ระหว่างพญาศรีธรรมมาโคกราชกับท้าวโคตรศิริ และการทำพระธาตุ พญาศรีธรรมมาโคกราชกับการสร้างเมืองนครศรีธรรมราช พระพนมทะเล พระพนมวัง และนางเสตียงทองกับการสร้างเมืองนครดอนพระ

ยุคสมัยตำรากัลปนา (หลังเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก ใน พ.ศ. 2190) ปรากฏวรรณกรรมทำพระธาตุประเภทร้อยแก้ว ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) และ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2)) เนื้อหาอธิบายเกี่ยวกับการทำพระธาตุ ซ่อม หรือสร้างศาสนสถาน แล้วกล่าวถึงการกัลปนา (มีถ้อยคำสะท้อนความทรงจำเกี่ยวกับเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก เช่น ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 กล่าวว่า “...พระมหาธาตุก็ทำลายลงถึงบรลังก์...” (The Fine Arts Department, 2017))

ยุคสมัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา (ก่อนท่านปานบูรณะพระธาตุในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25) ปรากฏวรรณกรรมทำพระธาตุประเภทร้อยกรอง ได้แก่ พระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ สำนักที่ 1, 2, 3 และ 4 (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) เนื้อหาให้ความตั้งแต่เหตุการณ์ในช่วงปลายพระชนม์ชีพของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงแบ่งพระบรมสารีริกธาตุ การรักษาพระธาตุของพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช และการรักษาพระธาตุของพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้าอโศกมหาราช และพระเจ้าสิงหาราช การทำพระธาตุของพญาศรีธรรมมาไตรกราช การสร้างและเหตุการณ์ในเมืองนครศรีธรรมราช สิ้นสุดที่ศึกพระเจ้าอู่ทอง

การช่วงชิงความหมายของการทำพระธาตุ

จากการทบทวนพลวัตของการบันทึกวรรณกรรมทำพระธาตุทำให้ทราบว่า วรรณกรรมทำพระธาตุถูกบันทึกและเผยแพร่อย่างน้อย 3 ยุคสมัย ได้แก่ ยุคสมัยเนื้อหาเอกเทศ (ก่อนเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก ใน พ.ศ. 2190) ยุคสมัยตำรากัลปนา (หลังเหตุการณ์ยอดพระเจ้าหัก ใน พ.ศ. 2190) และยุคสมัยคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา (ก่อนท่านปานบูรณะพระธาตุในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25) ซึ่งการเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญของเนื้อหาทำให้ความหมายของการทำพระธาตุในแต่ละยุคเปลี่ยนไป ดังจะได้อธิบายเงื่อนไขและรูปแบบของการช่วงชิงความหมายผ่านปฏิบัติการของคนแต่ละกลุ่ม ดังต่อไปนี้

ปฏิบัติการของกลุ่มผู้ปกครอง

ความหมายของการทำพระธาตุในยุคแรกทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ยอดพระเจ้าตากเป็นของผู้ปกครอง ยุคสมัยเนื้อหาเอกเทศและยุคสมัยตำรากัลปนา ได้ประกอบสร้างความหมายให้การทำพระธาตุเป็นการสร้าง ศูนย์อำนาจทางการเมืองผ่านการทำให้เรื่องของการทำพระธาตุกับการสร้างเมืองเป็นเรื่องเดียวกัน การใช้พระนาม พระราชกรณียกิจ และพระราชจริยวัตรอย่างพระเจ้าอโศกมหาราช การเสริมบุญญาบารมีด้วย หัวเมืองสิบสองนักษัตร การสร้างอำนาจครอบครองอาณาบริเวณที่เป็นอยู่ซ้ำอื้ออย่างชอบธรรมผ่านการ กัลปนา เพื่อใช้การทำพระธาตุในเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจ และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับเมือง นครศรีธรรมราชด้วยการอ้างอำนาจและบุญบารมีของพระพุทธศาสนามาอิงกับอำนาจของกษัตริย์

การช่วงชิงความหมายของกลุ่มผู้ปกครองว่าการทำพระธาตุ คือการสร้างศูนย์อำนาจทางการเมือง ดำเนินการผ่านการสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ การบัญญัติให้พิธีกรรมสำคัญคือแห่ผ้าขึ้นธาตุมีที่มาจาก วรรณกรรมทำพระธาตุหมวดตำนานและพงศาวดาร กับทั้งการคัดลอกต้นสมุดพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช ไว้สำหรับศาลากลางเมืองนครศรีธรรมราช ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ

ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 เป็นวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับเดียวที่มีการบันทึกวิธีการ สักการะบูชาของพระบรมธาตุเจดีย์ โดยระบุเป็นข้อความว่า “...ถึงเทศกาลเดือน 6 วันเพ็ญ ปีใหม่ ทำขวัญ พระธาตุ...” (National Library of Thailand, n.d. (Digital Copy, No.75)) การทำขวัญพระธาตุตั้ง ข้อความที่บันทึก สื่อแสดงถึงความเชื่อว่างค์พระบรมธาตุเจดีย์มี “ขวัญ” ซึ่งความเชื่อเรื่องขวัญนี้ เป็น ความเชื่อดั้งเดิมของคนพื้นถิ่นนครศรีธรรมราชก่อนการยอมรับนับถือพระพุทธศาสนา คือเชื่อว่าสรรพสิ่ง ทั้งมีชีวิตและไม่มีชีวิตนั้นมีขวัญ ขวัญเป็นสิ่งสำคัญของสรรพสิ่ง หากสิ่งใดไร้ซึ่งขวัญแล้ว สิ่งนั้น ๆ จะคงสภาพ อยู่ได้ไม่สมบูรณ์

เกี่ยวกับความเชื่อเรื่องขวัญในภาคใต้ มีสำนวนมุขปาฐะของชาวนครศรีธรรมราชที่กล่าวสืบทอดกัน มาว่า “ขวัญข้าวเท่าหัวเรือ ขวัญเกลือเท่าหัวช้าง” คำว่าขวัญที่ปรากฏอยู่ในสำนวนดังกล่าวหมายถึง คุณและ ค่าของสรรพสิ่ง โดยรวมความทั้งสำนวนให้ความหมายว่า ข้าวและเกลือเป็นของที่มีทั้งคุณและค่า จะใช้สอย โดยปราศจากการรู้คุณค่าเสียไม่ได้ เช่นเดียวกันกับกรณีนี้ การสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ ก็คือ การสถาปนาให้องค์พระบรมธาตุเมืองนครศรีธรรมราชมีคุณและค่าขึ้นมานั่นเอง แต่ความแยกคางของ

การสถาปนาขึ้น กลุ่มผู้ปกครองได้อาศัยคติความเชื่อของคนพื้นถิ่นเรื่องขวัญเข้าเป็นกลยุทธ์ในการสถาปนาคุณและค่าขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทำให้คนพื้นถิ่นรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ เพราะถูกอธิบายด้วยคติความเชื่อของตนเอง

พิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ ในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) ได้บันทึกรายละเอียดเกี่ยวกับการเตรียมการข้าวของสำหรับใช้ในพิธีในลักษณะของการแจกแจงการเตรียมบายศรีและเทียนตามตำแหน่งหน้าที่ของกรรมการเมืองจากเจ้าเมืองเรื่อยลงไปถึงขุนนางชั้นขุนและหมื่น ได้แก่ เจ้าเมืองนครศรีธรรมราช แต่งบายศรีทอง 11 ชั้น เทียนหนัก 2 บาท เทียนบายศรีหนัก 2 สลึง ทานผู้บำรุง แต่งบายศรี 11 ชั้น เทียนหนัก 1 บาท 1 สลึง เทียนบายศรีหนัก 1 สลึง 1 เฟื้อง กรมปลัด บายศรีเงิน 9 ชั้น เทียนหนัก 1 บาท เทียนบายศรีหนัก 2 สลึง กรมยกกระบัตร บายศรี 9 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง กรมมหาดไทย บายศรี 9 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง กรมสัสดีขวา บายศรี 9 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง กรมสัสดีซ้าย บายศรี 9 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง กรมสัสดีกลาง บายศรี 9 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง กรมเมืองวังคลังนา หลวง เมือง กรมการทั้งหลาย บายศรี 7 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง ขุนหมื่น บายศรี 3 ชั้น เทียนหนัก 2 สลึง (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75))

ส่วนของราชฎร ปรากฏข้อกำหนดในการเตรียมข้าวของสำหรับใช้ในพิธีเฉพาะ “ผู้ทํานาของพระ” หมายถึง ราชฎรที่เป็นข้าพระโยมสงฆ์ทํานาในพื้นที่ซึ่งรัฐกลปนาไว้ในพระพุทธานุสา โดยให้แต่งกระจาดบายศรีในตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75)) ระบุว่า “ตามยากตามมี” หมายถึง ตามอัตภาพ ตามแต่จะจัดหาจัดทำได้ กับทั้งให้มีเงินปิดเทียนคนละ 2 สลึง แล้วให้ปักเทียนใส่ยอดบายศรีเหล่านั้น ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 ยังระบุต่อไปว่า ในพิธีทำขวัญพระธาตุต้องนิมนต์พระสงฆ์ 27 รูปสวดถวายพรพระ แล้วทำขวัญโดยในมือถือข้าวตอกดอกไม้สำหรับบูชาพระรัตนตรัย เจ้าเมืองนครศรีธรรมราชโบกควันเทียนเวียนแว่นทอง 9 รอบ ประโคมพิณพาทย์ฆ้องกลองทำขวัญตามประเพณี (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.75))

จะเห็นได้ว่า พิธีทำขวัญพระธาตุเป็นกิจกรรมร่วมกันระหว่างผู้ปกครอง ผู้ใต้ปกครอง พระสงฆ์ และราชฎร เมื่อผู้ปกครองนิยามการทำพระธาตุว่าเป็นการสร้างศูนย์กลางทางการปกครองแล้ว การผนวกคติความเชื่อของคนพื้นถิ่นเรื่องขวัญเข้าไปผูกกับองค์พระบรมธาตุเจดีย์ และสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุโดยเปิดพื้นที่ให้มีการแสดงบทบาทในการสักการะบูชาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ร่วมกันทุกชนชั้นหมู่ เหล่าถือเป็นกุศโลบายอันแนบคายของกลุ่มผู้ปกครอง ซึ่งจำเป็นมากต่อการหลอมรวมให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันระหว่างผู้ปกครองกับคนพื้นถิ่นเพื่อการสร้างเอกภาพของเมืองนครศรีธรรมราช

การบัญญัติที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ

ดังที่ พลกฤษณ์ วสีวิวัฒน์ (Wasiwivat, 2018, p. 29-32) ได้อธิบายเกี่ยวกับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุว่า เกิดขึ้นจากความเชื่อว่าการกราบไหว้พระพุทธรูปที่ได้กุศลจริงต้องปฏิบัติเฉพาะพระพักตร์ การที่ชาวนครศรีธรรมราชเชื่อว่าองค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แทนสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วได้นำผ้าไปหมกถวายนั้น จึงถือเป็นกุศลอันยิ่งใหญ่ ส่วนที่ไปที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุมีกล่าวในตำนานพระธาตุตอนหนึ่ง เมื่อพระเจ้าศรีธรรมมาโคกราบรับผ้าพระบฏจากปากพนังแล้วก็รับสั่งชักแล้วประกาศหาเจ้าของ จากนั้นโปรดฯ ให้ผ้าขึ้นห่มพระธาตุ จนถือเป็นประเพณีปฏิบัติกันแต่นั้น

วรรณกรรมทำพระธาตุที่ปรากฏนั้นไม่ได้ระบุโดยตรงไปตรงมาว่าคือการแห่ผ้าขึ้นธาตุ แต่มีคำว่า “พระบฏ” เป็นคำสำคัญปรากฏอยู่ในตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) และ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) โดยที่วรรณกรรมทำพระธาตุทั้งสองฉบับ ได้บันทึกเหตุการณ์ที่เกี่ยวกับพระบฏนี้ด้วยถ้อยความเดียวกันว่า ผขาวอริยพงษ์เดินทางมาจากเมืองหงสาวดีพร้อมด้วยคน 100 คน ลงสำเภาเพื่อมุ่งหมายจะไปไหว้พระพุทธรูปที่เมืองลังกา แต่ระหว่างทางเกิดมรสุมพัดเอาเรือแตกกระจาย พวกเขามาขึ้นที่ปากน้ำเมืองนครศรีธรรมราช ส่วนพระบฏนั้นคลื่นพัดไปขึ้นที่ฝั่งปากพนัง ชาวปากน้ำนำขึ้นมถวายพญาศรีธรรมมาโคกราช ทรงรับสั่งให้กางไว้ในท้องพระโรง ส่วนผขาวกับคน 10 คนคลีนหอบมาขึ้นที่ปากน้ำพูน ทั้งหมดเดินตามริมทะเลมาถึงปากน้ำพระยาน้อย โดยได้ถามทางกับนายบันฑูรแล้วจึงขึ้นไปเข้าเฝ้าพญาศรีธรรมมาโคกราชยังท้องพระโรง เมื่อพบพญาศรีธรรมมาโคกราชแล้วได้พบกับพระบฏของตน ผขาวก็ร้องไห้แล้วเล่าความให้ฟัง เมื่อทราบความแล้วพญาศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้แต่งสำเภาให้ ผขาวอริยพงษ์ไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองหงสาวดี ชื้อมหาเปรียญทศศรีและมหาเถรสังจนุเทพมาช่วยทำพระธาตุ ครั้นเมื่อมหาพุทธคำเพียรลงปูนเสร็จแล้ว รับสั่งให้ผขาวอริยพงษ์ไปนิมนต์พระสงฆ์เมืองลังกามาเสกพระมหาธาตุ กับอัญเชิญพระศรีมหาโพธิ์เข้ามามายังเมืองนครศรีธรรมราช

พิจารณาเนื้อความที่ปรากฏในวรรณกรรมทำพระธาตุแล้ว ไม่มีส่วนไหนที่ระบุว่าพญาศรีธรรมมาโคกราชรับสั่งให้เชิญพระบฏนั้นขึ้นห่มถวายองค์พระบรมธาตุเจดีย์ ดังเช่นที่คนในปัจจุบันเข้าใจ และเกิดการผลิตซ้ำชุดความรู้ในลักษณะของการอธิบายที่มาที่ไปของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุว่ามาจากวรรณกรรมทำพระธาตุ ส่วนนี้ การผลิตซ้ำดังกล่าวเกิดขึ้นทั้งในรูปแบบของเนื้อหาสาระในป้ายนิทรรศการ สุจิตร์ สคริปต์การดำเนินรายการของพิธีกร หลักการและเหตุผลในการร่างและเขียนโครงการของหน่วยงานภาครัฐ รวมถึงคำอธิบายในสารานุกรมวัฒนธรรมภาคใต้

รูปการณ์เช่นนี้อาจอธิบายได้ว่า กระบวนการบัญญัติให้วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับของผู้ปกครองเป็นที่มาของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุอาจเกิดขึ้นภายหลังการนิยามความหมายของการทำพระธาตุว่าเป็นศูนย์อำนาจทางการเมืองการปกครองแล้ว ส่วนการกลับไปใช้วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับตำนานพระธาตุนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) และ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช ฉบับพิมพ์เผยแพร่ครั้งแรกเนื่องในงานปลงศพนางเทพนรินทร์ (สงวน อิศรางกูร ณ อยุธยา) พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ก็เพราะยังมีช่องว่างให้สามารถลากเข้าความว่าเป็นที่มาที่ไปของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุได้สอดคล้องลงตัว กระบวนการนี้อาจเกิดขึ้นในยุคที่สถานภาพของผู้ปกครองอ่อนแอลง ในขณะที่พลังของศรัทธาชนแข็งตัวขึ้น การปฏิบัติบูชาของศรัทธาชนต่อองค์พระบรมธาตุเจดีย์ด้วยผ้าพันผืนยาวตามแบบอย่างการบูชาที่ได้รับการถ่ายทอดคติมาจากลังกาซึ่งเป็นของคนพื้นถิ่นดั้งเดิม จึงถูกรับความหมายและสถาปนาต้นขั้วว่ามีกำเนิดมาจากกลุ่มผู้ปกครอง

การคัดลอกต้นสมุดพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชไว้สำหรับศาลากลางเมืองนครศรีธรรมราช

ผู้วิจัยพบว่า พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 ซึ่งแต่งเป็นร้อยแก้วลงบนหนังสือสมุดไทยขาวเส้นหมึกสีดำ ที่พระศิริธรรมบริรักษ์ (เย็น) ปลัดเมืองนครศรีธรรมราช คัดต้นฉบับจากสมุดไทยขาวเส้นหมึกสีดำ ของนายช่วย ผู้ใหญ่บ้านทุ่งเจีย ตำบลจันดี แขวงอำเภอดวง เมื่อวันที่ 4 มิถุนายน พ.ศ. 2444 นั้นที่หน้าปกมีการบันทึกข้อความว่า “พงษาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เขียนที่วัดเสมาเมือง พระครูกาเดิมเขียนเอง” ส่วนที่ตำแหน่งหน้าต้นมีการบันทึกว่า “สำหรับศาลากลางเมืองนครศรีธรรมราช” และ “ต้นสมุดพงษาวดารเมืองนครศรีธรรมราช” (National Library of Thailand, 1901) อธิบายได้ว่า วรรณกรรมทำพระธาตุฉบับนี้ถูกคัดเลือกให้เป็นพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชฉบับทางการ โดยกลุ่มผู้ปกครองในยุคครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 (พ.ศ. 2444) สำคัญที่ปรากฏผ่านเนื้อหาภายในวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับนี้จึงถือว่าผ่านการรับรองโดยรัฐส่วนภูมิภาค ได้แก่ สำคัญว่าด้วยพญาศรีธรรมโศกราชใน พ.ศ. 1535 สร้างเจดีย์ฐาน ว่าด้วยพลติพลิมุ่ยถวายเจ้าฟ้าจันทรวดี เจ้าสุวรรณหงส์เป็นพญาศรีธรรมโศกราชว่าด้วยโคตรศิริเศรษฐีขอที่ตั้งบ้าน และถวายลูก ว่าด้วยเจ้าโพธิ์กุมารออกบวช ฉากสร้างวัดท่าช้าง ฉากสถาปนาสมเด็จ ฉากถวายที่กลัปนา ถึงฉากเครื่องสังฆทาน ว่าด้วยพระท้าวราช พระท้าวศรี และโคตรศิริเศรษฐีขอสร้างวัดเสมาทอง ฉากกำหนดที่เล่นขุบาตร ถึงฉากตั้งนายหมวด นายโหลงวัดท่าช้าง

การรับรองเนื้อหาของวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับนี้ มีนัยสำคัญต่อการผลิตซ้ำสาระสำคัญซึ่งเนื้อหาของฉบับดังกล่าวขบขันออกมา คือสาระสำคัญว่าด้วยผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครอง และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ สาระสำคัญเหล่านี้ตรึงความหมายให้การทำพระธาตุหมายถึงการสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครองจะสังเกตได้ว่า ความหมายนี้อาจมีความจำเป็นต้องใช้เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างอำนาจนำอีกครั้งในครั้งแรกของพุทธศตวรรษที่ 25 เพราะบริบททางการปกครองเริ่มมีความแตกต่างจากยุคแรกผลิตวรรณกรรมทำพระธาตุ กลุ่มผู้ปกครองต้องการจะสร้างความชอบธรรมให้กับการปกครองอีกครั้ง โดยแทนที่จะรับรองวรรณกรรมทำพระธาตุฉบับของกลุ่มผู้ปกครองฉบับที่มีการกล่าวถึงการทำพระธาตุตั้งแต่ปฐมเหตุคือการอัญเชิญพระทันตธาตุของเจ้าสองพี่น้อง กลับเลือกเชิดชูฉบับที่ตอกย้ำสถานะของผู้ปกครอง อำนาจของการปกครองพื้นที่ผู้คน การบริหารจัดการทรัพยากร และความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับฐานเศรษฐกิจ เหล่านี้เพื่อเรียกคืนความชอบธรรมมาสู่มือของผู้ปกครอง และมุ่งหวังให้องค์พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเครื่องมือในการปกครองอีกครั้ง

ปฏิบัติการของกลุ่มศรัทธาชน

ศรัทธาชน ได้ช่วงชิงความหมายของการทำพระธาตุในยุคต่อมาว่าเป็นการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ด้วยการการแทรกเรื่องเล่าลงในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาและการบัญญัติกฎหมายให้สอดคล้องกับสถานที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา การอ้างเอาพุทธานุภาพและอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นเบื้องหลังของบุญญาธิการและความสำเร็จ การเดินทางของฝูงคนและศรัทธาชนนอกปกครองมาช่วยเหลือในการทำพระธาตุ เครื่องนมัสการมีค่าและหายากจากศรัทธาชนและการเป็นฐานทรัพยากรของเมือง เพื่อใช้พุทธประวัติอำนาจเหนือธรรมชาติและความศรัทธาของฝูงคนเป็นเครื่องมือในการทำพระธาตุให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา การช่วงชิงความหมายของศรัทธาชนดำเนินการด้วยกระบวนการสร้างประเพณีสวดด้านดังจะได้อธิบายต่อไป

การสร้างประเพณีสวดด้าน

สวดด้าน คือการอ่านหนังสือออกเสียงเป็นสำเนียงภาษาไทยถิ่นใต้เป็นทำนองต่างๆ เปลี่ยนไปตามฉันทลักษณ์ของคำประพันธ์และภูมิรู้ของผู้เป็นต้นเสียง เรื่องที่ใช้สวดเป็นวรรณกรรมท้องถิ่น เช่น วันคารนางสิบสอง นางมโนห์รา และเรื่องสำคัญคือพระนิพนพานโสทร (Southern Cultural Center Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan, 1985a, 1985b, 1985c and 1985d) ส่วนคำว่าด้าน หมายถึงชื่อเรียกสถานที่สำหรับใช้สวด คือวิหารพระด้าน หรือวิหารพระระเบียงคด เป็นอาคารในผังสี่เหลี่ยมผืนผ้าล้อมรอบองค์พระบรมธาตุเจดีย์ กั้นระหว่างเขตพุทธาวาสชั้นนอกกับเขตพุทธาวาสชั้นใน

หนังสือพระนิพนธ์ไตรปิฎกแต่งเป็นบทร้อยกรองเพื่อความมุ่งหวังในการสวดอ่านเป็นท่วงทำนอง และจดจำได้ง่าย โดยมีประเพณีว่าก่อนจะฟังเทศน์ฟังธรรมในวันธรรมสวนะจะต้องสวดด้านหรือบาง ครั้งก็เรียกสวดหนังสือ เพื่อทบทวนเนื้อหาในหนังสือพระนิพนธ์ไตรปิฎกเสียก่อน โดยที่โครงเรื่องของ พระนิพนธ์ไตรปิฎกซึ่งทำความมาตั้งแต่พุทธปรินิพพานจนถึงการสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์นั้น ได้แสดง ความต่อเนื่องของเมืองนครศรีธรรมราชตั้งแต่สมัยพุทธกาล ทำให้ผู้ฟังรวมถึงผู้สวดเข้าใจว่าการสร้างองค์ พระบรมธาตุเจดีย์เป็นเรื่องในทางพระพุทธศาสนาและมีมาต่อเนื่องตั้งแต่พุทธปรินิพพาน กระบวนการ เหล่านี้คือกลยุทธ์ในการช่วงชิงความหมายของกลุ่มศรัทธาชนเพื่อผลิตซ้ำวรรณกรรมทำพระธาตุหมวดพระ นิพนธ์ไตรปิฎกในรูปแบบมุขปาฐะ ตรึงความหมายว่าการทำพระธาตุ คือการสร้างศูนย์กลางทางพระ พุทธศาสนา ทำให้พุทธศาสนายังรากสู่คนพื้นถิ่น ตลอดจนผสมผสานความเชื่อทางพระพุทธศาสนากับความเชื่อดั้งเดิม โดยเฉพาะการเชื่อว่าพระธาตุคือองค์แทนของพระพุทธเจ้า ส่งผลให้พุทธศาสนาแผ่ กระจายสู่คนท้องถิ่นอย่างกว้างขวาง

จะเห็นว่า การช่วงชิงความหมายที่เกิดขึ้นบนสังเวชนิเวศน์มรดกโลกด้วยตำนานและพงศาวดารเมือง นครศรีธรรมราช คือกระบวนการที่ทั้งกลุ่มผู้ปกครองและกลุ่มศรัทธาชนใช้เป็นกลยุทธ์ในการตรึงความหมาย กล่าวคือ กลุ่มผู้ปกครองสร้างพิธีกรรมทำขวัญพระธาตุ สร้างคำอธิบายเกี่ยวกับประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ การคัดลอกต้นสมุดพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชไว้สำหรับศาลากลางเมืองนครศรีธรรมราช ในขณะที่กลุ่ม ศรัทธาชน ใช้การผลิตซ้ำวรรณกรรมทำพระธาตุในรูปแบบมุขปาฐะ เรียกว่าการสวดด้าน ในประเด็นของ ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ พลฤกษ์ ณ วสิวิวัฒน์ (Wasiwivat, 2018) ได้ศึกษาผ่านงานประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง แล้วพบว่า คำอธิบายของประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุมักอ้างอิงว่าปรากฏใน วรรณกรรมทำพระธาตุประกอบกับความเชื่อว่าพระบรมธาตุเจดีย์เป็นสัญลักษณ์แทนองค์สมเด็จพระสัมมา สัมพุทธเจ้า ดังนั้น การได้กราบไหว้บูชาขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ก็เสมือนได้บูชาเฉพาะพระพักตร์แห่งพระบรม ศาสตาสั่งถือว่าได้กุศลจริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการบูชาด้วยวิธีการนำผ้าขึ้นห่มถวาย ดังจะเห็นว่า ความหมาย ที่ปรากฏเป็นนัยอยู่ในวรรณกรรมทำพระธาตุซ้อนเหลื่อมแลกใช้กันไปมา กล่าวคือ กลุ่มผู้ปกครองใช้ ภาพจำของศรัทธาชนที่ถือว่าพระธาตุเป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้ามากำหนดสร้างพิธีกรรมเพื่อสักการะบูชายังผลให้เกิดความสงบเรียบร้อยทางการปกครองภายในเมืองนครศรีธรรมราช

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

การวิจัยฉบับนี้ทำให้เห็นกระบวนการในการประกอบสร้างความหมายของการทำพระธาตุบนสังเวชนารธรรมมาจากคน 2 กลุ่ม เป็น 2 นัย ซึ่งความหมายเหล่านั้นทำหน้าที่รับรองและอธิบายความชอบธรรมให้กับสถานะขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ทั้งที่เป็นศูนย์อำนาจทางการปกครอง และศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา กล่าวคือ

นัยแรกคือการสร้างศูนย์อำนาจทางการปกครอง ความหมายนี้ประกอบสร้างขึ้นโดยกลุ่มผู้ปกครอง ด้วยการขบั่นเหนื่อหาของวรรณกรรมทำพระธาตุที่มีสาระสำคัญเกี่ยวกับผู้ปกครอง อำนาจของผู้ปกครอง การสถาปนาเมือง การสถาปนาเมืองบริวาร การปกครองพื้นที่ ผู้คน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

วรรณกรรมทำพระธาตุในกลุ่มที่ให้ความหมายนี้ได้แก่ ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 74 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.74)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 77 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.77)) ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2471 (The Fine Arts Department, 2017) ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 75 ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช พ.ศ. 2481 (The Fine Arts Department, 2017) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 1 พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 2 (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.2)) พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/ข (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/F)) และพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช เลขที่ 36/จ (National Library of Thailand, n.d. (digital copy, No.36/H))

นัยที่สองคือการสร้างศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ความหมายนี้เป็นของกลุ่มผู้ศรัทธาชน ประกอบสร้างขึ้นด้วยวิธีการขบั่นเหนื่อหาว่าด้วยเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนา และความศรัทธาของผู้คน

การทบทวนพลวัตทางความหมายทำให้เห็นมิติของการช่วงชิงความหมายระหว่างผู้ปกครองและศรัทธาชน โดยพบว่า ความหมายของการทำพระธาตุในยุคแรกทั้งก่อนและหลังเหตุการณ์ยึดพระเจ้าตากเป็นของผู้ปกครอง ใช้การทำพระธาตุในเป็นเครื่องมือในการสร้างอำนาจนำ ดำเนินการผ่านกระบวนการสร้างพิธีกรรม ทำขวัญพระธาตุ และการบัญญัติให้พิธีกรรมสำคัญคือแห่ผ้าขึ้นธาตุมีที่มาจากวรรณกรรมทำพระธาตุหมวด ตำนานและพงศาวดาร กับทั้งการคัดลอกต้นสมุดพงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราชไว้สำหรับศาลากลางเมือง นครศรีธรรมราช ในขณะที่ศรัทธาชน ได้ช่วงชิงความหมายของการทำพระธาตุในยุคต่อมาว่าเป็นการสร้าง

ศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา ดำเนินการโดยการผลิตข้าววรรณกรรมทำพระธาตุหมวดพระนิพพานโสทร ในรูปแบบมุขปาฐะ เรียกว่าการสวดตำนาน โดยกำหนดให้ก่อนจะฟังเทศน์ฟังธรรมต้องมีการทบทวนเนื้อหา พระนิพพานโสทรที่แต่งเป็นบทร้อยกรอง ทำให้วรรณกรรมทำพระธาตุหมวดนี้แพร่หลายในหมู่ศรัทธาชน ตั้งแต่ปลายครึ่งแรกของทศวรรษที่ 25 ถึงปัจจุบัน

ผลจากการวิจัยฉบับนี้ เป็นข้อมูลสนับสนุนแนวคิดเรื่องตัวตนของเมืองนครศรีธรรมราชที่เกิดขึ้นจากการ ผสานระหว่างอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเศรษฐกิจแล้วเชื่อมโยงเข้ากับอำนาจทางพุทธศาสนา (Nuanpian, 2015) การจัดกระทำข้อมูลทำให้สามารถวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ความหมาย พลวัต และการช่วงชิงความหมายของวรรณกรรมทำพระธาตุออกได้เป็น 2 มิติ คือ มิติทางการเมือง และมิติทางศาสนา ซึ่งวรรณกรรมทำพระธาตุได้ให้ความหมายในลักษณะของการชี้สถานะของเมืองนครศรีธรรมราชว่าเป็น ศูนย์กลางของมิติทั้งสอง โดยจะสังเกตว่าชุดความรู้ที่เกิดขึ้นจากความหมายของผู้ปกครองพยายามจะผนวก สองมิตินี้เข้าด้วยกัน เช่น ชุดความรู้ว่าด้วยการทำให้เรื่องของการทำพระธาตุกับการสร้างเมืองเป็นเรื่อง เดียวกัน เป็นต้น ในขณะที่ชุดความรู้ที่เกิดขึ้นจากความหมายของศรัทธาชนพยายามกีดกันอำนาจนำออกไป ด้วยการอ้างเอาพุทธาณภาพและอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นเบื้องหลังของบุญญาธิการและความสำเร็จ การเดินทางของผู้คนและศรัทธาชนนอกปกครองมาช่วยเหลือในการทำพระธาตุ เครื่องนมัสการมีค่าและ หายากจากศรัทธาชนและการเป็นฐานทรัพยากรของเมือง เป็นต้น

ดังจะเห็นว่า ท่ามกลางการมองพระธาตุแบบองค์รวมที่เกิดจากการผานระหว่างอำนาจการเมือง เศรษฐกิจ และพุทธศาสนานั้น มีคำอธิบายดังผลการวิจัยนี้เป็นเส้นแบ่งความหมาย แม้สถานะการเป็น ศูนย์อำนาจทางการเมืองปกครองและศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนาของเมืองนครศรีธรรมราชเคยจะได้รับการ พุดถึงในวงวิชาการมาบ้างแล้ว แต่การวิเคราะห์เชิงวิพากษ์วรรณกรรมทำพระธาตุให้เห็นการประกอบสร้าง ความหมาย พลวัต และการช่วงชิงความหมายในงานวิจัยฉบับนี้ เป็นคำอธิบายที่เปรียบเสมือนเหตุแห่งผล หรือที่มาที่ไปของสถานะทั้งสองของเมืองนครศรีธรรมราช สนับสนุนและเพิ่มน้ำหนักให้กับข้อเสนอเหล่านั้น

References

- Amatayakun, T. (1978). Nakhon Si Thammarat During the Ayutthaya Period. In Nakhon Si Thammarat Teacher's College, (eds), *1st Academic Seminar in "The History of Nakhon Si Thammarat"* (pp.187-202). Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Teacher's College.
- Jiajanpong, P. (2017). Introduction. In *Tamnan la Phongsawadan mueang nakhon si thammarat* [The Legends and Chronicles of Nakhon Si Thammarat]. Bangkok: The Fine Arts Department of Thailand.
- Jiajanpong, P. (2018). Research studies on visual arts. In *Ekkasan prakopkan son chut wicha prasopkan thai khadi sueksa* [Experience in Thai Studies] (p.1-54). Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.
- Mitsuriya, R. (2009). *Tamnan lae phongsawadan nai prawattisat laem thong* [The legends and chronicles in the history of Laem Thong]. Bangkok: Gypsy.
- National Library of Thailand. (n.d.). *Tamnan phrathat mueang nakhon si thammarat* [Phra That Nakhon Si Thammarat Legend] [digital copy]. (No.74), The Fine Arts Department.
- National Library of Thailand. (n.d.) *Tamnan phrathat mueang nakhon si thammarat* [Phra That Nakhon Si Thammarat Legend] [digital copy]. (No.77), The Fine Arts Department.
- National Library of Thailand. (n.d.). *Tamnan mueang nakhon si thammarat* [Nakhon Si Thammarat Legend] [digital copy]. (No.75), The Fine Arts Department.
- National Library of Thailand. (1901). *Phongsawadan mueang nakhon si thammarat* [Nakhon Si Thammarat Chronicles] [digital copy]. (No.1), The Fine Arts Department.
- National Library of Thailand. (n.d.). *Phongsawadan mueang nakhon si thammarat* [Nakhon Si Thammarat Chronicles] [digital copy]. (No.2), The Fine Arts Department.

- National Library of Thailand. (n.d.). *Phongsawadan mueang nakhon si thammarat* [Nakhon Si Thammarat Chronicles] [digital copy]. (No.36/F), The Fine Arts Department.
- National Library of Thailand. (n.d.). *Phongsawadan mueang nakhon si thammarat* [Nakhon Si Thammarat Chronicles] [digital copy]. (No.36/H), The Fine Arts Department.
- Nuanpian, P. (2015). The Knowledge and Power in the Narrative. In *Tamnan lae rueang lao parampara thongthin phaktai* [Legend and Local Mythic Narratives in Southern Thailand]. Bangkok: Gypsy.
- Nunsuk, P. (1980). The Introduction on the story of Nirvana Sotara Southern Cultural Center Edition Expression 1. In *Phra nipphan so tara samnuan thi 1* [The time of the death of the Buddha (Parinivarna) (1st expression)] (p. 1-21). Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Teacher's College and Toyota Foundation of Japan.
- Nunsuk, W. (2016). *Phatnakan khong banmueang bon hadsaikaeo nakhonsithamrat chak lakthan thang boranokdi* [The Development of the city on Sai Kaew Beach, Nakhon Si Thammarat from archaeological evidence]. Nakhon Si Thammarat: Nakhon Si Thammarat Rajabhat University.
- Southern Cultural Center, Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan. (1985a). *Phra nipphan so tara samnuan thi 1* [The time of the death of the Buddha (Parinivarna) (1st expression)]. Bangkok: Krung Siam.
- Southern Cultural Center, Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan. (1985b). *Phra nipphan so tara samnuan thi 2* [The time of the death of the Buddha (Parinivarna) (2nd expression)]. Bangkok: Krung Siam.
- Southern Cultural Center, Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan. (1985c). *Phra nipphan so tara samnuan thi 3* [The time of the death of the Buddha (Parinivarna) (3th expression)]. Bangkok: Krung Siam.

Southern Cultural Center, Nakhon Si Thammarat Teachers College and the Toyota Foundation of Japan. (1985d). *Phra nipphan so tara samnuan thi 4* [The time of the death of the Buddha (Parinivarna) (4th expression)]. Bangkok: Krung Siam.

Suksom, N. (2010). Phra Mahathat Woramahawihan Temple a Case Study on the Establishment of the City of Nakhon Si Thammarat. In Thammachat, S., (eds), *The Seminar in "Following in the footsteps of Tam Phon Ling, Find the truth of Nakhon Si Thammarat (Metropolis)* (pp. 53-66). Nakhon Si Thammarat: Walailak Abode of Culture.

Thammachot. (2016, October 7). *Phra Trai Pidok phasa Thai chabap Maha Chulalongkon Ratchawitthayalai lem thi 10-4 Sutanta Pidok thi 02 Thikanikaya Mahavak* [Tripitaka in Thai, Mahachulalongkorn Rajavidhayalai Edition No.10-4, Sutra Tripitaka No.02, Digha Nikaya, Mahavagga]. Tripitaka online. <https://tripitakaonline.blogspot.com/2016/07/tpd10-05.html>.

Thanangkun, S. (2018). Venerable Pal : the monk who walked from Bangkok to Nakhon Si Thammarat to restore Wat Phra That Nakhon Si Thammarat. *Narkbhutparitat Journal*, 10(1). 129-138.

Thananoppharat, W., Wichai, W. and Pan thi ya, P. (2018). An analysis On Philosophical Concept Appeared in The Elder Upagutta. *Panidhana : Journal of Philosophy and Religion*, 14 (2). 346-361.

The Fine Arts Department. (2017). *Tamnan phrathat lae tamnan mueang nakhonsithammarat* [The Legend of Phra That and Nakhon Si Thammarat]. Bangkok: The Fine Arts Department.

Wasiwiat, P. (2018). *Prapheni hae pha khuen that nai boribot thi plianplaeng* [Hae Pha Khuen That Festival in a Changing Context]. N.P. : n.p.

Wasiwiat, P. (2019). *Dynamics of Phra Borommathat Chedi Folklore, Wat Phra Mahathat Woramahawihan, Nakhon Si Thammarat in Contemporary Thai Society*. [doctoral dissertation, Chulalongkorn University]. <https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9426>.

ภาคผนวก

รายการอ้างอิงภาษาไทย

- อมตยกุล, ตรี. (2521). นครศรีธรรมราช สมัยกรุงศรีอยุธยา. ใน วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช (บรรณาธิการ), *รายงานการสัมมนาประวัติศาสตร์นครศรีธรรมราช (187-202)*. นครศรีธรรมราช: วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช.
- เจียจันทร์พงษ์, พิเศษ. (2560). บทนำ. ใน *ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.
- เจียจันทร์พงษ์, พิเศษ. (2561). การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับทัศนศิลป์. ใน *เอกสารการสอนชุดวิชาประสบการณ์ไทยคดีศึกษา*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- มิตรสุริยะ, เรืองวุฒิ. (2552). *ตำนานและพงศาวดารในประวัติศาสตร์แหลมทอง*. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 74), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ตำนานพระธาตุเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 77), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *ตำนานเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 75), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (2444). *พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 1), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 2), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 36/ฆ), กรมศิลปากร.
- หอสมุดแห่งชาติ. (ม.ป.ป.). *พงศาวดารเมืองนครศรีธรรมราช* [สำเนาดิจิทัล]. (เลขที่ 36/จ), กรมศิลปากร.
- นวลเปียน, ปริญญา. (2558). ความรู้และอำนาจในเรื่องเล่า. ใน *ตำนานและเรื่องเล่าปรัมปราท้องถิ่นภาคใต้: อัตลักษณ์ วัฒนธรรม อำนาจ และการต่อต้าน ในประวัติศาสตร์ความเป็นไทย*. กรุงเทพมหานคร: ยิปซี.
- นุ่นสุข, ปรีชา. (2528). “บทนำ เรื่องพระนิพนพานโสทร ฉบับศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ ส่วนวนที่ 1” ใน *พระนิพนพานโสทร (ส่วนวนที่ 1)* (น.1-21). ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครุนครศรีธรรมราช และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทย. กรุงเทพมหานคร.

นุ่นสุข, วัฒนสาสน์. (2559). พัฒนาการของบ้านเมืองบนหาดทรายแคว้นนครศรีธรรมราชจากหลักฐานทางโบราณคดี. นครศรีธรรมราช: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยปุ่น. (2528ก). พระนิพนธ์ไตร (ส่วนที่ 1). กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยปุ่น. (2528ข). พระนิพนธ์ไตร (ส่วนที่ 2). กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยปุ่น. (2528ค). พระนิพนธ์ไตร (ส่วนที่ 3). กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

ศูนย์วัฒนธรรมภาคใต้ วิทยาลัยครูนครศรีธรรมราช และมูลนิธิโตโยต้าแห่งประเทศไทยปุ่น. (2528ง). พระนิพนธ์ไตร (ส่วนที่ 4). กรุงเทพมหานคร: กรุงเทพมหานครการพิมพ์.

สุขสม, นงคราญ. (2553). วัดพระมหาธาตุ วรมหาวิหาร กรณีศึกษาเกี่ยวกับการตั้งเมืองนครศรีธรรมราช. ใน สืบพงศ์ ธรรมชาติ (บรรณาธิการ), *สัมมนา “ตามรอยตามพรลิงค์ ค้นความจริงศรีธรรมราช(มหานคร)”*. นครศรีธรรมราช: อาศรมวัฒนธรรมวลัยลักษณ์.

ธัมมโชติ. (7 ตุลาคม 2559). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เล่มที่ 10-4 สุตตันตปิฎกที่ 02 ทีฆนิกาย มหาวรรค. พระไตรปิฎกออนไลน์. <https://tripitaka-online.blogspot.com/2016/07/tpd10-05.html>.

ธัญกุล, โสมขยา. (2561). ท่านปาล-ภิกษุผู้เดินเท้าจากกรุงเทพฯ ไปบูรณะพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช. *นาคบุตรปริทรรศน์*. 10 (1), 129-138.

ธนานภรณ์, วิฑูย์, วิชัย, วิโรจน์. และปณิธิยะ, พูนชัย. (2561). วิเคราะห์คติเชิงปรัชญาที่ปรากฏในเรื่อง พระอุปคุต. *วารสารปณิธาน*, 14(2), 346-361.

กรมศิลปากร. (2560). *ตำนานพระธาตุและตำนานเมืองนครศรีธรรมราช*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร.

วสีวิวัฒน์, พลกฤษณ์. (2561). ประเพณีแห่ผ้าขึ้นธาตุ ในบริบทที่เปลี่ยนแปลง. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.

วสีวิวัฒน์, พลกฤษณ์. (2562). พลวัตของคติชนเกี่ยวกับพระบรมธาตุเจดีย์ วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จังหวัดนครศรีธรรมราช ในสังคมไทยร่วมสมัย [วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย].
<https://digital.car.chula.ac.th/chulaetd/9426>.